

Az 1956-os magyar forradalom - ahogy a lengyel újságírók látták ^[1]

„Akkor még nem tudtuk azt, hogy a forradalom legelső percétől fogva a teljes hadsereg és a teljes rendőrség a forradalom, vagyis a nemzet oldalára állt. Magyarországon egyetlen pillanatig sem volt kétséges a hadsereg hovatartozása, forradalom-pártisága, ugyanis az ellenforradalom alapvető fegyveres erejét az ÁVH, vagyis a belbiztonsági csapatok alkották. A katonák, akik minket a repülőtéren üdvözöltek, borotvapengével kivágott jelvényt hordtak, a régi állami címet és arra hivatkoztak, hogy a forradalom oldalán állnak.”

Bevezetés

A Lengyelországban 1956 őszén végbement nagyjelentőségű politikai változások - Wladyslaw Gomułka visszatérése a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottsága első titkári székébe egy szovjet katonai intervenció fenyegető árnyékában - a sajtó terén is éreztették hatásukat. A lengyel sajtó néhány hónapra szinte teljesen lerázta magáról a cenzúra intézményét és rendkívüli szabadságra tett szert, amelyet ki is használt. Továbbra is voltak tabutémák, ugyanakkor a cenzorok többsége teljesen elbizonytalanodott, mit szabad engedélyezni, s mit nem. Ennek tulajdonítható, hogy az 1956-os magyar forradalom idején a magyar eseményekkel kapcsolatos híradások közzététele tekintetében a lengyel sajtó csak minimális adminisztratív akadályba ütközött, így a lengyel lapok lehetőségeikhez mérten nagy terjedelemben és objektíven számoltak be a magyar forradalomról, és ennek célkitűzéseivel egyetértő írások, felhívások és táviratok tucait láttak napvilágot. Bár az új lengyel vezetés Gomułkával az élen már a magyar forradalom időszakában igyekezett visszafogni a cenzúra fogságától rövid időre megszabadult lengyel sajtót és Rádiót, ez csekély eredménnyel járt. Az ezekben a hetekben megjelent írásokat három jellegzetes csoportra lehet osztani:

- a "magyar Testvérek" megsegítéséért folytatott akció menete, tudósítások a véradásról, a pénz-, gyógyszer- és élelmiszergyűjtésről;
- napi jelentések és tudósítások Magyarországról. Minden napilap átvette és megjelentette - hosszabb vagy rövidebb formában - a PAP lengyel hírügynökség tudósításait, amelyek a szerkesztőségekbe már cenzúrázva érkeztek. Ennek ellenére ezek a hírek egészükben nem különböztek a nyugati hírügynökségek jelentéseitől. Ezek a lengyel beszámolók igyekeztek szélesebb képet nyújtani, nem korlátozódtak csak a párt- és kormányközleményekre. November elején bizonyos keményedés fedezhető fel a PAP Magyarországgal kapcsolatos híreinek hangnemében. Egymás mellett szerepeltek a tökéletes politikai káoszról, a kommunisták meggyilkolásáról szóló sorok a helyzet normalizálódásáról, a közlekedés helyreállításáról, a munka újrafelvételéről tudósító mondatokkal. A lengyel sajtó a lehető legtöbbszörben intézte el Magyarországi kilépését a Varsói Szerződésből és az ország semlegességének kihirdetését. Összességében mégis azt kell mondani, hogy az adott körülmények és feltételek között a PAP jórészt tárgyilagosságra törekedett, és ez a t
- endencia 1956 végéig megmaradt, élesen elütve a népi demokrácia többi országának hírügynökségeitől;
- a LEMP Központi Bizottságának felhívásai, egyéb felhívások, kommentárok, szerkesztőségi cikkek, saját helyszíni tudósítások a magyarországi helyzetről. A korai kommentárok (például a Trybuna Ludu október 28-i jegyzete) a szűkszavú hírekben igyekeztek megajzolni az események menetét és a felkelés kitörésének okait, amelyeket a letűnt sztalin rendszer, a Rákosi-Gerő-féle vezetés gonosz tetteiben és hibáiban véltek felfedezni. A helyzet megoldását pedig abban látták, hogy az új magyar párt- és kormányvezetésnek teljesítenie kell a nemzet jogos követeléseit, ki kell vonni Budapestről a Gerő által behívott szovjet csapatokat, meg kell szerezni a nép bizalmát, és be kell bizonyítani, hogy a sztalinizmus nem egyenlő a szocializmussal.

A lengyel sajtó viszonyulását a magyar eseményekhez jól tükrözi a Trybuna Robotnicza (a Trybuna Ludu után a második legnagyobb példányszámú lengyel napilap), a LEMP Katowicei Vajdasági Pártbizottsága központi lapjának szerkesztőségi cikke október 30-án: "Kötelességünknek véltük állást foglalni azzal a cikkel szemben, amellyel a magyar helyzetről szóló hírt közölték újságunk szombati számában. Ebben a cikkben a "fegyveres bandák" megjelölést használtuk a budapesti civil lakosságra és a katonai egységek harcoló csoportjaira, amelyek megtagadták az engedelmességet a volt kormány és az MDP volt vezetőségének. Szeretnénk ma teljes határozottsággal leszögezni: ezt a meghatározást - csakúgy, mint az összes hozzánk érkezett sajtótudósítás hangnemét -, sértőnek véljük a budapesti nép számára, a hazafiak száza és ezrei számára, akiknek vére oly bőségesen öntözte a hozzánk mindig közelálló magyar földet. Fájjaljuk, hogy ez az információ az újság hasábjaira került. A régi magyar párt- és kormányvezetés konzervativizmusa, elvakultsága és a tömegek iránti bizalmatlansága miatt a haladó népmozgalmat ellenforradalmi és fasiszta jelzővel illette, ily módon olajat öntött a tüzre, és elzárta magát a lehetőségtől, hogy megegyezésre jusson a felkelőkkel. (...) A népmozgalmat nagy, tiszta áramlata mellett megjelenhettek zavaros hullámok is - bizonyos reakciós elemek és csoportok. Mégis, és semmiben sem változtatja meg a nyilvánvaló tény, hogy amikor Nagy Imre, az új miniszterelnök tárgyalásokat kezdett a felkelőkkel és elismerte népi hazafiságukat, ezzel el is ítélte a régi és a nemzet szemében véglegesen kompromittálódott funkcionáriusokat."

Ugyanebben, a korabeli szovjet tömb országainak sajtójától teljesen elütő hangnemben íródott az Express Wieceorny című országos délutáni napilap szintén 1956. október 30-i szerkesztőségi jegyzete:

"Mit lehet mondani azokról, akik mint Louis Saillant, a Francia Szakszervezetek Szövetségének főtitkára, a tragikus magyar eseményeket ellenforradalmi és fasiszta puccsnak nevezik? Mi gondoljunk a francia L'Humanité szerkesztőségéről, amely megfélemlítve a lengyel események megítélésében egy héttel ezelőtt elkövetett hibájáról, ismét hamisan értékeli a helyzetet, ráadásul a magyar felkelőket mint a hitleri hadsereg volt szövetségeseit becsméri? Hogyan értsük Walter Ulbrichtnak, a NSZEP első titkárának kijelentését - aki cáfolva azt, hogy a sztalinizmus valamikor is létezett volna az NDK-ban -, könnyű szívvel egyenlőségjelet tesz a liberalizálás követelése és a kapitalizmus visszatérése közé. Végül: hogyan értékeljük a moszkvai sajtót és a moszkvai rádió hangját, és a Szovjetunió képviselőjének fellépését az ENSZ Biztonsági Tanácsában, aki s amelyre a magyarországi forradalmat csökkönyösen kéme és szatobörök összeesküvésére vezetik vissza?

Ha valóban igazságként fogadnánk el ezeket a hangokat, és az események ilyen megítélését, akkor arra a szomorú következtetésre kellene jutnunk, hogy valójában nagyon gyenge és törékeny a szocialista rendszer, ha ilyen könnyű mozgósítani ellene az egész nemzetet.

Szerencsére az igazság más... A nagy demokratikus mozgalom, amely vérrel mossa le a sztalinizmus hitványágát, amely a szabadsággal és a nemzeti szuverenitással párban haladó szocializmusért harcol - ez az igazság Magyarországról. Így érezte át ezt a lengyel nép. Így értékelte ezt a mi vezetőségünk. Túlságosan is jól ismerjük történelmi tapasztalatokból, hogy az objektív információk hiánya hogyan gyakorolt befolyást a jugoszláviai események téves megítélésére. Személyes tapasztalatokból ismerjük, hogyan próbálták hamisan ábrázolni nemzetünk nemes és forró nekilendülését.

Ezek olyan dolgok, amelyek következményeikben veszélyesek lehetnek. A szocialista országok közötti kapcsolatoknak az igazságon, és ezen országok néptömegei iránt való bizalom kell alapulniuk. És ha a teljes igazság még nem azonnal ismeretes, annál nagyobb jelentősége van a néptömegek szocializmus iránti hűségébe vetett bizalomnak.

Ezt a bizalmat kölcsönösen kell táplálnunk egymás iránt. Ezzel vagyunk adósok az úgynevezett - amelyet mindannyian szolgálunk -, a testvéri internacionalizmusnak."

Október 26-tól kezdtek érkezni Magyarországra - segélyszállító repülőgépeken, mivel más közlekedési összeköttetés nem létezett - az egyes lengyel újságok külön tudósítói. 1956 október-novemberében több mint 20 lengyel újságíró tartózkodott Magyarországon. A lengyel sajtóban közölt vagy az éter hullámain elhangzott budapesti beszámolóik valóságuk és serkentőleg hatottak a magyarok megsegítésére indított a lengyel segélyakcióra is. Emellett pedig arról tanúsították, hogy a tudósítók nagy többsége rokonszenvennel viseltette a forradalom iránt. Bemutatták a pusztulást, az országot ért szerencsétlenséget, ugyanakkor optimizmusukat hangoztatták, és kifejezetten a forradalom törekvéseinek jogos voltát hangsúlyozták. Igaz, az ő esetükben is bizonyos kételkedés figyelhető meg november elején, a Varsói Szerződésből való kilépés híreire. "Hová tart Magyarország?" - tette fel néhányuk a kérdést. Mindez azonban nem változtatott pozitív hozzáállásukon a magyar forradalomhoz, s ezt még jobban megerősítette a november 4-i szovjet intervenció, amely után hiába küldték - már amikor tudták - jelentéseiket, azok már nem jelenhettek meg a lengyel sajtóban. Viszont amikor november közepe táján visszatértek Varsóba, akkor közülük főként a már említett Hanna Adamiecka, Marian Bielicki, Krzysztof Wolicki és Wiktor Woroszyński, ameddig a hivatalos szervek engedték, különböző klubokban, üzemekben és gyűléseken népes közönség előtt kimerítően és az igazságnak megfelelően mondtak el mindent arról, mit láttak Magyarországon. Összességében a lengyel tudósítók tevékenysége nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Lengyelországban hiteles kép alakult ki a magyar forradalomról.

November 4. után - a "Lengyel államédekre" való hivatkozással - a lengyel újságok nem publikálhattak olyan cikkeket vagy kommentárokat, amelyek közvetlenül elítélték a szovjet beavatkozást vagy a Kádár-kormányt, ennek ellenére igyekeztek tárgyilagosan bemutatni, mi történik Magyarországon. A lengyel napilapok szinte kizárólag hírügynökségi tudósításokat közöltek a magyarországi helyzetről és az ENSZ-ben folyó vitákról, esetleg külföldi újságokban megjelent írásokat vettek át, viszont tartózkodtak a kommentároktól. Hangsúlyeltolódások természetesen voltak, hiszen a központi pártlap, a Trybuna Ludu november második felében már a beavatkozást helyeslő cikkeket közölt, amelyeket a L'Unitá-ból, a L'Humanité-ből vagy a Pravdából vett át.

Rövid időre hirtelen megváltozott ez a helyzet, amikor a jugoszláv nagykövetséget elhagyó Nagy Imre-csoportot elrabolták, és Romániába deportálták. A lengyel pártvezetés saját maga sem értett ezzel egyet, a pártszervezetek határozatok tucajaiban fejezték ki tiltakozásukat. A felerősödött tiltakozás hatására publikációs hullám öntötte el a központi és a vidéki sajtót (a Lengyel Rádióban is több adás foglalkozott ekkor a magyar forradalom eseményeivel), egymás után jelentek meg azon lengyel szemtanú-újságírók visszaemlékezései, akik a forradalom idején Magyarországon tartózkodtak. Közülük is kiemelkedik Hanna Adameckának, a Sztandar Młodych című napilapban folytatásokban közölt naplója vagy Wiktor Woroszyłski szintén többrészes beszámolója a Nowa Kultura hasábjain (igaz, a cenzúra a november 4. utánról szóló részt már nem engedte lehozni). Ellenben Marian Bielicki naplóját teljes egészében, három részben, leköszölte a Po prostu című hetilap, amely egyébként hasábjain nyíltan is elítélte a második szovjet beavatkozást Magyarországon. Ráadásul ebben az időszakban került sor a Lengyel Írószövetség és Újságírószövetség viharos körülmények között lezajlott kongresszusára, s mind a két intézmény hitet tett a magyar forradalom mellett.

Szintén november folyamán a lengyel hetilapokban gyakran jelentek meg fényképek a vérző, tragikus Budapestről, az ezekhez fűzött kommentárokból leginkább a Magyarországot ért pusztulást emelték ki. Mindezekhez még hozzá kell tenni, hogy az "ellenforradalom" jelzővel 1956 végéig lengyel újságíró tollából, lengyel újságban egyetlen egyszer lehet találkozni: a LEMP elméleti folyóiratában.

A LEMP KB december első hetének végén tudott csak gátat szabni a magyarok melletti szolidaritás ilyen megnyilvánulásainak, a cenzúra elkobozta a már nyomdában lévő írásokat, és nem engedte tovább a "magyar" publikációkat. A lengyel vezetés éppen ekkoriban alakította ki a követendő irányvonalat a sajtó számára, amit - saját maga szemszögéből nézve - már csak azért is meg kellett tennie, mert a kommunista "testvérpártok" szinte állandó jelleggel felröptek a LEMP-nek a lengyel sajtóban megjelenő írások és vélemények "revizionista" hangvételét, amelyet ráadásul gyakorta azonosítottak a hivatalos lengyel állásponttal. Gomulka eleinte békülékenyebb hangot ütött meg az újságírókkal szemben, és saját maga igyekezett jobb belátásra bírni őket. Felhívta a sajtó és a rádió munkatársait, hogy tanúsítsanak önmérsékletet, vannak dolgok s ilyen a magyar kérdés is, amikor nem lehet megírni és elmondani mindent.

Mindezek a meggyőzőési kísérletek jórészt hatástalanok maradtak, így a vezetés a cenzúra teljes megszigorításával - s amint erről már szó volt -, a Budapestről visszaérkezett lengyel újságírók különböző gyárakban, üzemekben és klubokban tartott hiteles beszámolóinak adminisztratív eszközökkel való megakadályozásával válaszolt, majd - amikor továbbra is szemmel látható volt, hogy lengyel újságírók egy része általában nem hajlandó öncenzurát magára vállalni -, 1957 januárjában a Trybuna Ludu élen történt személycserével kezdetét vette a teljes "rendcsinálás", amely az év októberében éppen a "revizionista" Po prostu betiltásával tetőzött. Mindezzel egyidejűleg megindult az elbocsátások sorozata a rádiónál is. Ekkor kellett azonnali hatállyal távoznia posztjáról Emanuel Planernek, a Lengyel Rádió Tájékoztató Osztálya vezetőjének, aki felülbírált a cenzor tiltó határozatát, és így elhangozhatott egy megrendítő erejű hatrészes helyszíni beszámoló a november 4. utáni Magyarországról. Maga Gomulka követelte - mégpedig tájékozva - Planer azonnali leváltását.

1956 november második felében tartotta megnyitó ülését a lengyel forradalmi ifjúság egyik legismertebb varsói klubja, a Wera Kostrzewa nevét viselő klub. Erre a megnyitóra hívtak meg Magyarországról nemrég visszaérkezett újságírókat, felkérvén őket, mondják el, hogyan látták a magyar forradalmat? A leghosszabb beszámólót Hanna Adamecka tartotta, aki a lengyel demokratizálási folyamatot leginkább támogató és sürgető ifjúsági napilapnál, a Sztandar Młodych-nál dolgozott. A fiatal újságírónő (24-25 éves volt ekkor) a fiatal kommunistáknak ahhoz a csoportjához tartozott, amely a sztalinista örökség teljes felszámolását akarta, és amely ösztintén hitt az igaz, torzulmentes szocializmus megvalósításában, s ezt célul tűzte ki maga elé. Az öt követő újságírók (Marian Bielicki, Zygmunt Rze?uchowski és Leszek Ko?odziejczyk) inkább csak kiegészítik vagy helyesbítik az Adamecka által elmondottakat. A beszámoló után a közönség tett fel kérdéseket, amelyekre Krzysztof Wolicki, a Trybuna Ludu újságírója válaszolt.

Az ezen a megnyitó ülésen részt vett, a magyar forradalmat átélő újságírók sorsa különbözőképpen alakult. A letragikusabb sors Hanna Adameckának jutott, aki 1957 tavaszán a magánéleti és politikai csaldóságok együttes súlya alatt öngyilkos lett. A többi újságíró rövidebb-hosszabb idő elteltével végül szakított a kommunista párttal, a kommunista eszmékkel.

A Wera Kostrzewa-klub 1956 novemberi megnyitó ülését a Lengyel Rádió egyedülálló módon élő egyenes adásban, "Vita az erkölcsről" címmel, 140 percben(!) közvetítette.

Forrás

Vita az erkölcsről (Dyskusja o moralnosci)

Hanna Adamecka beszámolója:

Kedves elvtársak, a tények, amelyekről beszélni fogok, nagy vonalakban már ismertek önök előtt külföldi forrásokból, valamint a mi rövid és szerfelett szűkszavú tudósításainkból, amelyeket különböző úton-módon, Budapestről történt elutazásunk (1956. november 11. - T.J.) utolsó pillanatáig igyekeztünk eljuttatni. A tényeket oly módon próbáltam kiválasztani, hogy azok eloszlassák azt a rengeteg kételyt, amelyek a mai napig is tétűra vezethetik a legtisztességesebb, a magyar eseményekre a lehető legobjektívebben és legközelebből tekinteni kívánó embereket. Igyekeztem ezeket a tényeket úgy is összeválogatni, hogy ellenérveket jelentsenek azokkal szemben, akik célzatosan és valótlanul próbálják meg elferdíteni és bemutatni a magyar események történetét.

Oktober 27-én érkeztem Budapestre, a második gyógyszer- és vérszállítmánnyal. Egy, a magyar fővárostól 39 km-re fekvő katonai repülőtéren szálltunk le, ahol katonák üdvözöltek bennünket. A legelső pillanatban azon gondolkodtunk, hogy ezek a katonák vajon a forradalom vagy a kormány oldalán állnak-e? Akkor még nem tudtuk azt, hogy a forradalom legelső percétől fogva a teljes hadsereg és a teljes rendőrség a forradalom, vagyis a nemzet oldalára állt. Magyarországon egyetlen pillanatig sem volt kétséges a hadsereg hovatartozása, forradalompartisága, ugyanis az ellenforradalom alapvető fegyveres erejét az ÁVH, vagyis a belbiztonsági csapatok alkották. A katonák, akik minket a repülőtéren üdvözöltek, borotvapengével kivágott jelvényt hordtak, a régi állami címet (a Kossuth-címet T.J.) és arra hivatkoztak, hogy a forradalom oldalán állnak. Arcukon fáradtság tükröződött. Ilyen piszkos, beesett arcuk, kivörösödött szemük csak a harcban sok órát eltöltött embereknek van.

A Budapest felé vezető útnak megerősítette a megérkezésünk napjáig zajló harcok és más események hevességét. Számos, teljesen kihalt település és kisvárosban haladtunk át. A városok piacterein éber hallgatásba burkolódzott férfiak gyűltek össze. Nem volt fegyverük, csak a kabátra kitűzött nemzetiszín kokárdájuk, és karjukon a karszalagok.

A Budapestre vezető úton végeláthatatlan szovjet harcokcioszlopok haladtak nyugat felé. Akkor még nem ismertük ennek a vonulásnak a titkát. Később mindegy fény derült és az egyik fontos érvé vált abban a kérdésben, mi történt az események kezdetétől fogva Magyarország nyugati határán? 27-én megalakult a magyar határőrök forradalmi bizottsága, amely kidolgozta tevékenységi programját és egy követeléseket tartalmazó írást küldött el a Nagy Imre-kormánynak. Az emiatt nyugtalan szovjet intervenciók tankjaik egy részét a magyar-osztrák határra irányították, amely 27-től alapjában véve le volt zárva. Később ezt a helyszínen is ellenőriztük: 27-től, de gyakorlatilag már előtte sem lehetett szó valamiféle szervezett horthysta-hitlerista bandák átjövételéről, amelyről bőségesen írtak bizonyos sajtóforrások.

Budapest már első pillantásra is megrázó élményt nyújtott. Átlított falú házak, kitört ablakok, romokkal ellepelt utcák, barrikádok, az úttestből felszaggatott és élére állított sínek, és tűzfészek, amelyeket ki kellett kerülnünk, hogy eljussunk a lengyel nagykövetségre.

A lengyel zászlós autónk hatalmas népszerűséget vívott ki magának. Mindenhol, ahol csak áthaladtunk, a kétségbeesésbe beletompult emberek minket megpillantva Lengyelországot és a lengyeleket kezdték éltetni. Tanúi voltunk annak is, ahogy a nyugat felé tartó szovjet tankok leszorították az útról a rendes teherautókból abban az időben a vöröskereszt mentőautóivá átalakított kocsikat. A beszipkolódott és szakadozott vérfoltos köpenyt viselő egészségügyiek szálláltak a mentőkocsikból és rendkívüli gyűlölettel köptek az áthaladó tankok irányába. Abban a pillanatban, amikor a kocsink hagyta el a vöröskeresztes mentőautókat, gyökeres fordulat következett be a mentősök magatartásában. Azonnal Lengyelországot kezdték éltetni. Ezt azért mondom, mert a legelső pillanattól fogva a magyar forradalom nagyon számított Lengyelországra, a mi barátságunkra és a későbbiek folyamán ez a barátság és ez a hatalmas bizalom megmaradt.

Már budapesti tartózkodásunk első óráiban kezdtük lassan összeállítani időrendi sorrendben az előző napok történéseit, amelyek bizonyára önök előtt is ismertek. Köztudott, hogy a budapesti események egy Lengyelországgal és a lengyel Októberrel szolidarizáló tüntetéssel kezdődtek. A mai moszkvai Pravdában egy hírt jelent meg arról, hogy a magyar esemény-sorozat Gehlen és háálózata (BND), a nyugatnémet titkosszolgálat - T.J.) provokációja volt. Nekünk ebben a kérdésben kissé más az álláspontunk. Megpróbáltam összegyűjteni a tényeket, hogy felvázoljam az elvtársaknak a provokáció lehetőségét, mert a magyar események értékelésekor ezt mi is elképzelhetőnek tartjuk, de a másik oldalról.

Imre, a forradalom első napjainak története: az október 23-i tüntetés terve olyan igazi forradalmi körökben fogalmazódott meg, mint a Petőfi Kör, mint az ifjúság forradalmi, kommunista körei és csoportkezdeményei, amelyek abban az időben gombamód szaporodtak Magyarországon. A fiatal elvtársak a tüntetés tervezeteivel elmentek a Magyar Dolgozók Pártja vezetéséhez. A Politikai Bizottság azon az állásponton volt, hogy a tüntetést nem szabad kivinni az utcára, tekintettel a társadalomban uralkodó rendkívül feszült légkörre. Az egyetlen ember, aki fenntartás nélkül támogatta az emberek százezreinek utcára vonulását, az Gerő Ernő volt. A legutolsó pillanatig folyt az viták, az elvtársak ellenkeztek, végül Gerő áterőltette az utcai tüntetés engedélyezését. A tüntetés során olyan incidensek fordultak elő, mint a világítás leoltása - a tüntetés nagyobb része szürkület után zajlott -, ami a feszült, izgatott tömegben hallatlan zavargást és ingerültséget okozott; a hangosítás ki- és bekapcsolása, ami szintén nem a hangulat megnyugtatótlanságát szolgálta. Ezek a tények, kiegészítve azzal, hogy már két nappal korábban szovjet csapatmozgások kezdődtek Magyarországon területén, és a szovjet tankok már 23-án reggel a magyar főváros közvetlen közelébe értek, megengedik nekünk azt a feltételezést, hogy mindez célszerű provokáció volt a sztálinistaként meghatározható erők részéről.

Az események menete a következőképpen festett: az emberek a Petőfi szobornál, a tüntetés egyik kiindulópontjánál gyülekeztek, ahonnan a menet átvonult Budára, a Bem szoborhoz, ahol szintén felszólaltak az írók valamint a forradalmi ifjúság képviselői. Innen a tüntetők átmentek a Bem laktanyához, amely a közelben feküdt, és a lengyel zászló kitűzését követelték. Ki is akasztották a lengyel és a magyar zászlót. Ott is elhangzottak felszólalások, követelvény mindenek előtt a kompromittált emberek eltávolítását Gerővel az élen, továbbá a Szovjetunióhoz fűződő viszonyok az igazi szuverenitás alapelvein történő rendezését. Követeléseket fogalmaztak meg az életszínvonalal kapcsolatban is. Emellett helyet kaptak olyan jelszavak is, amelyeket a mi októberi forradalmunk is zászlajára tűzött. A Bem laktanyától a tömeg a Parlamenthez vonult azzal a szándékkal, hogy valaki, egy illetékes ember a párt és a kormány vezetéséből hallgassa meg a nemzet követeléseit.

Ezidőtájt lépett fel a (rádióban - T.J.) Gerő, aki - mint közismert - rendkívül provokatív beszédet tartott. A tömeget "csöcseléknek", az ilyen típusú tüntetéseket "ellenforradalminak" nevezte. A felingerelt és felháborodott emberek a Rádió épületéhez indultak, hogy az éteren keresztül az egész világ előtt közvéleményük követeléseiket. Akkor dördültek el a Rádió épületéből a tömeg irányába az épületet erősen őrző, nagylétszámú ávos csoport első lövései. Akkor az emberek villámgyorsan felfegyverkeztek, ebben segítettek nekik azok a katonák is, akik lövegeket állítottak fel az utcasarkokon és egyidejűleg más helyeket is. A fegyveres harc tűzvészként terjedt át Budapest különböző pontjaira - megkezdődött a fegyveres forradalom.

Este 11 órakor szólalt fel Nagy Imre a Parlament előtt. Magánemberként szólt, nem ígérhetett semmit, ami az események további menetére befolyást gyakorolhatott volna. Alapjában véve néhány általános kijelentésre korlátozta beszédét. Ez nem nyugtathatta meg a tüntetőket. A fegyveres harc az éjszaka folyamán egyre hevesebb méreteket öltött. Elkeseredett harc folyt a Szabad Nép székháza előtti kis téren, ahol az összes szerkesztőségi autót és magát az épületet is felgyújtották, az emeleteket pedig tönkretették. Ez a tett összefügg a nemzet őriasi kiábrándultságával a magyar sajtó egy része, de különösen a Szabad Nép iránt, amely a demokratizálási folyamatban a legutolsó pillanatig, létezésének utolsó két napjáig egyetlen erőfeszítést sem tett, és ezért jogosan vívta ki magának a nemzet gyűlöletét. Ez alól kivétel az ifjúsági sajtó, amely megpróbált a változások élére állni.

Az első, legfájdalmasabb és engem a legjobban összeroppantó benyomásom Budapesten a párt tökéletes romhalmazzá válása volt. A párt nem létezett, teljesen szétesett. Egyik elvtársunk beszélgetett Szántó Zoltánnal, az MDP elnökségi tagjával, azon igazi és következetes kommunista egyikével, aki őszintén elmondta, hogy a magyar párt legkevésbé 24, de leggyakrabban 40 órával maradt el az események menetétől. Ez úgy történt, hogy a nemzet bizonyos jelszavakat fogalmazott meg, de a párt csak néhány nappal később fogadta el ezeket a saját jelszavainak és csak ezután igyekezett őket megvalósítani, de ekkor ezt már túlnyomórészt megtette a forradalom.

Ugyanez volt a helyzet a Nagy Imre-kormányral az első időszakban, mert folyamatosan késett ezen jelszavak megvalósításával. Egyébként nehezen lehet Nagy Imre-kormányról beszélni, mert kezdetben csak a régi kormány vezetője lett. Ez nagyon súlyos hiba volt, mert nem állt mögötte többség, és így magára hagyta nem volt lehetősége a forradalomon úrrá lenni, annak élen átvinni az avantgarde-szerepet. Például már kezdetől fogva követelték Gerő távozását - de őt csak csütörtökön távolították el; kezdetől fogva követelték nemzeti egységkormány megalakítását - az pedig csak 27-én alakult meg; kezdetől fogva követelték a szovjet csapatok kivonását Budapestről és egész Magyarországról - a Nagy Imre-kormány csak 28-án késő este hozott határozatot a szovjet csapatok kivonásáról, akkor jelent ez meg a kormányprogramban; ugyancsak a forradalom kezdetétől fogva követelte az ÁVH, a hallatlanul gyűlölt belbiztonsági csapatok feloszlását - ez is csak az említett 28-i programban kapott helyet. Ily módon sem a párt, sem a kormány nem volt képes a helyzeten úrrá lenni.

Budapesti tartózkodásom első óráiban beszélgettem idős kommunista aktivisták egy csoportjával, a spanyol polgárháború magyar harcosaival, akik éppen az évfordulóra rendezett ünnepségeken vettek részt. Ezek az elvtársak teljesen kétségbeestek, teljesen tájékozatlanok voltak. Megpróbálták eljutni Kádárhoz, akik akkoriban választották meg Gerő helyett a párt első titkárává. Ez sikerült is nekik, és a párt irányításait kérték mondván, hogy ók, mint régi aktivisták nem állhatnak az események melléksodrán, nekik a harcolók soraiiban a helyük és tisztán kell látniuk, melyik oldalon kötelezi el magát a párt: a nemzettel szemben, vagy ahogy annak lennie kell, a nemzet mellett? Erre Kádár azt felelte, hogy várni kell, egyelőre a párt nem ajánlja az eseményekbe való bekapcsolódást.

Ezalatt a párttagok széles tömegei kapcsolódtak be a forradalomba, és vettek benne részt. Kezdetől fogva a felkelő-egységekben nagyon sok volt a munkás-kommunista, az egyetemista. A pártnak a forradalom idején tanúsított szerepét és álláspontját nem szabad egyöntetűen megítélni. A nemzet a pártot és annak álláspontját hol pozitívan, hol negatívan értékelte. Akadt rá példa, hogy a budapesti házfalakon kifakultak az ilyen feliratok: "Le a kommunistákkal!", voltak pillanatok, amikor a párt megkísérelte visszazserezni a népszerűséget és a bizalmat maradékát. Így volt ez a Nagy Imre-kormány végső időszakában. Erről még beszélni fogok.

Szeretnék néhány szót szólni a forradalom jellegéről, amelyet hivatalosan már az októberi napokban nemzeti-felszabadító forradalomnak ismertek el. A Szabad Népből is szenteltek ennek egy vezércikket és ugyanígy jelent ez meg a Nagy Imre-kormány programjában is. A forradalom teljesen tiszta jellegű alátámaszthatja az a tény, hogy kezdetől fogva nem volt egyetlen rablás sem. A forradalom nagyon tiszta és nagyon eszmei volt. Csodálkozva járkáltunk az elpusztított, lerombolt utcákon. Lépten-nyomon a kirakatokban, a kitorú üvegek mögött érintetlen árucikkkel - női táskákkal, cipőkkel, pulóverekkel - találkoztunk. Senki sem lopott. Ilyen feliratok voltak: "Ne szennyezzük be a forradalom tiszta áramlatát!", "Ne hozzunk szégyent a forradalomra!", "Ne lopj!", "Ne vidd el!". Mindez valóban csodálatra késztetett bennünket. Széltőltek például egy ékszerüzletet és a felkelők azonnal, a csata hevében egy csoportot alakítottak, körülverték az ékszerüzletet, elvitték az értéktárgyakat, összeírták és a házfelügyelőnél helyezték el ezeket. Ott meghagyták a nevüket és kijelentették, jelentkeznek majd, hogy kiegyenlítsék a házfelügyelőnek a becsületes megőrzés díját.

Ugyanez volt a helyzet, ami a spekuláció hiányát illeti. Ez is csodálkozással töltött el minket. A legelső pillanattól fogva élelmiszert szállító szekerek és egyéb paraszti járművek indultak Budapestre. Vagy a kinyitott üzletekbe vitték az élelmiszert, vagy az utcasarkokon álltak meg ezek a faluról érkezett járművek és a parasztok ingyen szétosztották az embereknek, amit hoztak. A forradalmi bizottságokhoz is vitték a burgonyát, a húst. Falun beszélgettünk földművesekkel, akik felháborodva támadtak nekünk, amikor megkérdeztük, milyen áron adják el terményeiket, nincs-e áremelkedési tendencia? Azt válaszolták, hogy egyetlen fillért sem fogadnak el, hiszen a budapesti munkások és a felkelők vérükkel fizetnek ezért. Kötelességük legalább ily módon támogatni a forradalmat. A parasztok levágták a teheneiket, a sertéseket és mindezt elküldték Budapestre. Természetesen ez csak elenyésző mértékben tudta enyhíteni az éhezés rémét, ez a szörnyű veszedelem egész idő alatt kínozza a magyar fővárost, és továbbra is fenyegeti a magyar nemzetet különösen most, amikor az ország gazdasága teljesen romokban hever.

Amint már említettem, október 28-án Nagy Imre meghirdette programját. Mindenek előtt a forradalmat nemzeti-felszabadító jellegűnek nyilvánította, bejelentette a szovjet csapatok kivonását, az ÁVH feloszlását és egész sor érzelmi intézkedést, mint például a régi Kossuth-címer visszaállítását valamint az 1848-as forradalom rangjának helyreállítását és nemzeti ünneppé nyilvánítását.

Ezek után 29-én reggel teljesen más hangulatban tódultak ki az emberek Budapest utcáira. Megkezdtek az utcák megtisztítását a törmelékeltől, az üzletek egy része ismét kinyitott. És pontosan ekkor kezdődött a lövöldözés a még a fővárosban lévő szovjet harcokosok és a fegyveres ávos csoportok részéről, amelyek nem hajtották végre a Nagy Imre-kormány utasítását és tovább folytatták a harcot a forradalom erőivel. A főváros lakosságának elkeseredése leírhatatlan lett, és azon a napon a nemzet ismét felfegyverkezett. Tanúja voltam annak, ahogy az utcasarkokon osztogatták a fegyvereket, a katonák és a rendőrök löni tanították az embereket, akik ezután rögtön bekapcsolódtak a harcokba.

Szintén ez volt az a pillanat, amikor bekövetkezett a kommunizmus eszméivel és a kommunistákkal szembeni döntő csatlódás, a forradalom erői pedig kifejezetten jobbra tolódtak el. Személyesen láttam, hogy az egyik forgalmas belvárosi utcán párttagokat kerestek. Mikor néhány bátor ember kijelentette, hogy ők kommunisták, annak magyarázatát követelték tőlük, ki viseli a felelősséget a tragikus eseményekért. Amikor ezek az emberek őszintén kezdték válaszolni, fegyvert adtak a kezükbe és a felkelőkkel együtt - egyébként nehéz a "felkelők" meghatározást használni, mert azon a napon már az egész nemzet fegyvert ragadott a kezébe -, elmentek birtokba keríteni a felhőkarcolóknak nevezett New York-palota épületét, amelynek 9. emeletén az ÁVH befészkelte magát s onnan árasztotta el golyózáppal a pesti Belváros egy jelentős részét. A tömeg csak ment és ment, az ÁVH pedig csökönnyösen lött. Végül a tömeg nagy áldozatok árán behatolt az épületbe, kiráncigálták az ávosokat és agyonlőtték őket.

Ugyanezen a napon délelőtt egy fegyveres egység elfoglalta a Szabad Nép székházát. A New York épületéhez viszonyítva ez egy jó hadászati pontnak számított, mert éppen ferdén feküdt vele szemben és elég magas is volt. Onnan folytatták a harcot a New York-palotát megszálló ávosokkal.

A felkelők számos, a Szabad Népet érintő követelést terjesztettek elő. Követelték az újság nevének és jellegének megváltoztatását. A Szabad Nép újságíróinak egy része már a legelső pillanatban elhagyta az épületet, a többiek ott maradtak és attól fogva felkelő-újságot adtak ki. Ugyanitt helyezkedett el a Szabad Ifjúság szerkesztősége, amelynek bizalmat szavaztak és hozzájárultak a lap megjelenéséhez. Az újságot kommunisták szerkesztették. Szintén ebben a székházban

jelentettek meg az ELTE-ről érkezett kommunisták egy kifejezetten kommunista programot hirdető újságot. Emellett még sok más lapot is kiadtak, többek között annak a csoportnak az újságját, amelyik a Szabad Nép épületét elfoglalta.

Azért beszélek erről a csoportról, amely hatalmába kerítette a Szabad Népet, mert többek között a lengyel sajtóban is valótlan és nem ellenőrzött hírek láttak napvilágot ezen csoport jellegéről, amit fasisztaként határoztak meg. A csoport élén valóban egy kalandor, egy bandavezér állt: Dudás József. Nem volt illúzióknak afelől - Bielicki és Woroszyński elvtársakkal voltam Dudásnál és ő interjút is adott nekünk -, hogy ő egy olyan ember, akinek tevékenységi motorját mindenek előtt becsvágyó szempontok irányítják. Mindazonáltal nagyon jó és az adott pillanatban a forradalom fejlődését nagymértékben szolgáló programja volt. Úgy vélte, hogy meg kell őrizni az 1945-ös forradalmi változások alapvető vívmányait, vagyis az államosított ipart és a mezőgazdasági reformot. Elképzeléseiben a szocializmust változta fel és szabad, többpárti választásokat követelt. Ezek olyan jelszavak voltak, amelyeket a kommunista pártnak is fel kellett vállalnia. Az összes forradalmi erő - bármi politikai és társadalmi csoportot képviselt is - ezeket a jelszavakat ismételte; mindenki ugyanazokat a követeléseket tette magáévá. A párt hibája abban rejlett, hogy csak az utolsó pillanatban, ismét csak a közmondásos 40 óra elteltével állott ezen jelszavak bázisára. Azért beszélek külön a Dudás-csoport programjáról, mert a Trybuna Ludu-ban megjelent hírek következtében nagy szerelem érte ezen csoport felkelőit. Ezek a hírek valószínűleg a csoport minden olyan tagjának a halálós ítéletét jelentik, akiket a felkelőkkel szemben alkalmazott, jelen pillanatban folyó megtorlási hullámban kaptak el.

Három olyan ellenérv van, amelyekkel a leggyakrabban találkozunk a magyar eseményekről folytatott beszélgetéseink során. Ez az a három ellenérv, amely megokolni és igazolni kívánja a második szovjet intervenciót. Elsősorban azt mondják, hogy a rendszer perspektívái a Nagy Imre-kormány vezetésével éppen a kapitalizmus helyreállításának irányába mutattak. A második ilyen igazolozándékú érv az az, hogy Nagy Imre kilépett a Varsói Szerződésből, ez pedig komoly hiba volt a nemzetközi politika területén, mert éppen ez idézte elő az újabb fegyveres beavatkozás szükségességét. A harmadik, legigaztalanabb és végső soron a legjobban eltúlozt érv az ún. fehér terror kérdése. Szeretnék néhány szóban erről a három dologról beszélni.

Mindenek előtt a Nagy Imre-kormány rendszer-perspektíváiról. Mint említettem, emelkedő és csökkenő tendenciák voltak. Erőszakos jobbrtolódás is bekövetkezett, de a kommunisták és a Nagy Imre-kormány is visszaszerezték a bizalmat. Ez a helyzetből és attól a tempótól függött, ahogy a kormány és a kommunisták bekapcsolódtak a forradalom eseményeibe. Sokat beszélhetek erről a budapesti házfalak, amelyek a forradalom egész ideje alatt sajátos hírközlő eszközként üzemeltek. Mindegyik háznak megvoltak a saját felirata, amelyeket a falakra és az üzleti kirakatokra ragasztottak fel. Voltak napok, amelyeket meghatározott jelszavak uraltak. Voltak például "Le a kommunistákkal!"-napok, voltak "Éljen a Nemzeti Egységkormány!"-napok, voltak "Éljen Mindszenty!"- és "Engedjétek ki a börtönből Mindszenty!"-napok. Amikor 29-én reggel Budapest lakosai csalódással győződtek meg arról, hogy a szovjet csapatok a hivatalos bejelentés ellenére sem hagyták el a várost, akkor a házfalakon, mindenütt, az összes utcán megjelent a jelszó: "Ruszkik haza!" A budapesti házfalokról október legutolsó napjaiban, 30-án és 31-én le lehetett olvasni, hogy a forradalmi erők egyértelműen felsorakoztak a Nagy Imre-kormány mögött. Minden jelentős politikai párt - Budapesten nagyon gyorsan szaporodtak a pártok, a számuk 40 felé járt, a magyar elvtársak, akikkel beszélgettünk, azt mondták, hogy minden budapesti utcasarkon egy új párt alakult -, tehát az olyan pártok, mint a Szociáldemokrata Párt, a Kisgazdapárt és más, a nemzet széles támogatását élvező pártok az 1945-ös társadalmi forradalom két alapvető vívmányai megőrzését tartalmazzó, a szocializmus és fejlődési út végén elérni kívánó programokkal léptek fel. Nagyon jól emlékszem például a Kisgazdapárt programnyilatkozatának egy bekezdésére, ahol világosan az állt, hogy felül kell vizsgálni a párt magatartását, mert a Kisgazdapárt 1949-es álláspontja helytelen volt, és a pártot most teljesen új alapokon kell felépíteni. Emellett ostoba az, aki azt gondolja, hogy a grófok és a kapitalisták vissza fognak térni Magyarországra, hogy a Kisgazdapárt megengedi a kapitalizmus helyreállításának bármilyen lehetőségét.

Az emberek, akiknek erről beszélünk, azt válaszolják, hogy a programok azok programok, a nyilatkozatok azok nyilatkozatok, de tényleges tevékenységük során ezek a pártok törekedhettek a kapitalizmus visszaállításra vagy létrehozhatják volna ennek lehetőségét. Gyakran eltöprengtem ezen a dolgon és sokat beszéltem erről a magyar elvtársakkal. Arra a következtetésre jutottam, hogy mindenek előtt a nemzet töretlen politikai aktivitása és a forradalom hatalmas eszmeisége, a tömegek eszmeisége adta a fő biztosítékát annak, hogy nem teszük lehetővé a kapitalizmus visszatérését. Ezen kívül, a második szovjet intervenció előtti utolsó pillanatokban - miután véget vetettek az önbíráskodásoknak és a Budapesten korábban tapasztalt anarchista kilengéseknek - a nemzet nyíltan felsorakozott a Nagy Imre-kormány és azon fő program mögött, amelyet akkoriban már a kommunisták felvállaltak.

Hosszú és emlékezetes beszélgetést folytattam 30-án este Lukács Györggyel, a világhírű marxista filozófussal, az idős kommunista aktivistával. Lukács elvtárs azt mondta, hogy az út, amely Magyarországra vár, az kétségtelenül a szocializmushoz vezető út. Ez minden bizonnyal hosszas vargabetű lesz tele kísérletekkel, amely új formákban megy keresztül, de mindezzel együtt ez a szocializmusba vezető út. Ennek biztosítékát a szocialista bázis megőrzése és a felépítményben a szocializmushoz vezető, eddig a gyakorlatban még ki nem próbált új utak keresése adja. Lukács elvtárs és más magyar kommunisták tisztában voltak azzal, hogy a párt elveszített népszerűsége a leendő választásokon nem biztosít sok mandátumot a pártnak. Ezért hozták létre a hagyományos elnevezésű új magyar pártot, a Magyar Szocialista Munkáspártot. Ebben a kérdésben hosszú viták folytak, amelyekben Kádár a párt automatikus átkeresztelése mellett szállt síkra, amely csak a névváltoztatásra korlátozódott volna. Nagy Imre, Szántó, Lukács és Losonczy elvtársak pedig úgy vélték, ezt a pártot teljesen új alapokon kell létrehozni, nem szabad automatikusan átvenni a tagságot, ennek a pártnak nagyon tisztának, forradalminak és avantgarde-jellegűnek kell lennie.

Egyidejűleg tanúja voltam egy másik, alapjaiban kommunista párt megalakításának, amelynek jóllehet nevében nem szerepelt a "kommunista" meghatározás - a Magyar Ifjúság Forradalmi Pártjáról van szó, amely nem keverendő össze az ifjúsági szövetséggel -, mégis népszerű lehetett volna és rehabilitálhatta volna a kommunistákat és a kommunista pártot a nemzet szemében. Ez a párt a forradalom hőiseire, azokra a fiatal emberekre épített volna, akik fegyverrel a kézben haladtak a forradalom élén. Ez a párt jellegét tekintve kommunista lett volna.

/érthetetlen részlet - T.J./ azokat, akik úgy vélték, hogy a párt a parlamenti választásokon négy mandátumot fog szerezni. Ugyanakkor a magyar kommunisták széles tömege, azok, akikkel a legtöbbet beszéltem úgy gondolták, hogy erre vezet az út, még akkor is, ha a pártnak ellenzékbe kell vonulnia, mindent előről kell kezdenie, s ismét meg kell szereznie a nemzet bizalmát. A pártnak újból és új módon kell terjesztenie a kommunista eszméket.

A lengyel és nemcsak a lengyel sajtóban - sőt a legkevésbé nálunk - abban az időben hírek jelentek meg arról, hogy Magyarországon a forradalmi bizottságokban szerephez kezdtek jutni az ellenforradalmi erők. Ezzel kapcsolatban azt akarom önöknek elmondani, hogy a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága, amely egy szűk értelmiségi csoportból jött létre, azáltal pedig az összes budapesti forradalmi erő irányító bizottsággá alakult át, 90 %-ban éppen kommunistákból tevődött össze. Ennek élén a kommunista Markos professzor állt. Mellesleg az ottani elvtársak azt mondták hiba, hogy a bizottság inkább szektás jellegű, ezért szándékukban állt a bizottság összetételét jelentősen kiszélesíteni a főbb pártok képviselőivel.

Ezen kívül utazást tettünk a Dunántúlon, ahol a magyar forradalom idején a híres Dunántúli Nemzeti Tanács tevékenykedett. Varsóban, még mielőtt elrepültem volna Budapestre elterjedt a hír: Nyugat-Magyarországon, Győrben alakult egy ellenkormány, ami valószínűleg fasiszta kormány és igyekeznek a saját szakállukra tárgyalásokat folytatni a Nyugattal.

November 3-án, szombaton jutottunk el Győr városába. Hosszú beszélgetést folytattunk az ottani bizottság vezetőjével és tagjaival. Bizonyítékul arra, hogy ez a bizottság nem volt fasiszta jellegű, a következő tény szolgálhat: egyszerűen csak, a beszélgetés folyamán odalépett hozzánk egy fiatal, 21 éves tisz, aki előhúzta a zsebéből a párttagsági könyvét és azt mondta: "Én kommunista vagyok és a forradalmi bizottság tagja. Kommunista vagyok, voltam és az is maradok, holnap pedig elmegyek befizetni a tagdíjat."

Nem tudta, hogy két nappal korábban az MDP-t feloszlatták és helyébe megalakították az MSZMP-t. Ez a hír nagyon mély hatást gyakorolt rá. Azután félrehúzott a folyosóra és lázasan kérdezősködött Lengyelországról, mert huzamosabb idő óta nem jutottak el hozzájuk a hírek. És rögtön aztán, hogy töviről-hegyire kikérdezett a mi lengyel Októberünk napjairól, elszáguldozott katonai egységéhez, hogy másokkal is megossza ezeket a híreket. Ennek a győri forradalmi bizottságnak a programja összhangban állt a programmal, amelyet az új kommunista párt, az MSZMP fogalmazott meg, sőt végső soron ugyanaz volt.

A következő ellenérv, amelyről röviden meg szeretnék állni az az, miért lépett ki Nagy Imre a Varsói Szerződésből? Meg kell mondanom, mi, lengyel újságírók tudtunk arról, hogy a semlegességről szóló esetleges nyilatkozat vitája már szerdától, 31-től tartott. A semlegességi nyilatkozat meghatározott körülmények által előidézett elfogadása ellen éppen Nagy Imre és azok a kommunista elvtársak voltak, akik az új kommunista pártot megalakították. Mindazonáltal az új szovjet agresszív fenyegető árnyékában, abban a helyzetben, amikor 30-ról 31-re virradó éjszaka 4.000 szovjet harcokos lépte át a határt és a legújabb stratégiai alapelvek szerint két gyűrűt kezdett szorosra vonni Budapest körül elfoglalva minden, bármilyen hadászati jelentőséggel bíró pontot az országban, akkor, amikor az agresszióhoz már kétség sem férhetett - nem volt más megoldás. A mi álláspontunk az, hogy ezen nyilatkozat közzététele november 1-én este már néhány órával el is késétt, mert akkor már nem volt kiút. A játék azért folyt, vajon meg lehet-e még menteni a Nagy Imre-kormány tekintélyét, vajon ez a kormány képes-e a nemzet élére állni ebben a nehéz és tragikus pillanatokban, vajon megmenthető-e a bizalom maradéka, a kommunisták és a kommunista párt iránti bizalom kicsiny maradéka vagy sem? Nem volt más választás - közzé kellett tenni a semlegességről szóló nyilatkozatot.

Ez a lépés korábban elképzelhetetlen egységbe kovácsolta a nemzetet Nagy Imrével. A munkások félbeszakították az általános sztrájkot, amelyet a forradalom kezdetén hirdettek meg és azóta is folytattak. Azért döntöttek így, hogy az agresszió elhárításában valamiféle anyagi támogatást adjanak a Nagy Imre-kormánynak. Az emberek tömegesen jelentkeztek a forradalmi bizottságokba, tömegesen felfegyverkeztek. Egyidejűleg mintaszerű fegyelem arakodott. Azon az éjszakán a szovjet csapatok támadása előtt két órával tértünk vissza Győrből Budapestre, és bámulatba ejtett bennünket a magyar főváros utcáin és az országban uralkodó rendkívüli fegyelem és rend.

A fővárosban és környékén nagyjából 100 méterenként megállították minket a Nemzetőrség ellenőrzési pontjain és minden faluban a fegyveres emberek, azt vizsgálván, kik vagyunk? Azután ezek a találkozások a lengyelek és a lengyel-

magyar barátság melletti érzelm kifejezésé, a Lengyelország iránti hatalmas bizalom kinyilvánításává alakultak át. Budapest utcáin az összes járókelőt ellenőrizték a fegyveres felkelők a sebítben felállított őrhelyeken. Arra gondoltam, hogy ha a készülő agresszió csak az elrettentést szolgálja, akkor a magyar nemzet nem hagyja magát provokálni. Remélve, hogy minden jól fog végződni, tértnk vissza Budapestre azon a napon. Hajnali négy óraker ágylővések, bombabecsapódások zaja ébresztett fel bennünk. Megkezdődött a támadás a magyar főváros ellen.

Az egyik következő ellenérv Mindszenty szerepe. Én erről nem sokat tudok. Vannak közöttünk olyan elvtársak, akik a Mindszenty-kérdés szakértői, akik beszélgettek velem. Egy dolgot azért ismerek, azt, hogyan reagáltak az emberek, a nemzet, a felkelők, akikkel beszélgettem? Mindenek előtt tisztában kell lennünk azzal, hogy a katolikusok szerepe Magyarországon teljesen más, mint Lengyelországban. Mindszentyt nem annyira az Egyház fejeként börtönözték be és szabadtították ki a börtönből és ismerték el őt a forradalom hőseinek, és nem azért szenteltek neki annyi feliratot és jelszót, hanem egész egyszerűen azért, mert annak az üldözésnek és terrornak a jelképévé vált, amely 12 éven keresztül uralkodott Magyarországon. Mindszenty a sajtókonferencián az újságíróknak kijelentette, hogy pártokon felül áll és a kormányba sem szándékozik belépni. Ugyanezen a napon Mindszenty nyilatkozatot tett közzé, amelyben többek között említést tett az egyházi javak visszaszolgáltatásáról az Egyháznak. Én rögtön a beszéd után sokhelyütt elmondhatatlan felháborodással találkoztam a katolikusok és a nem katolikusok részéről is. A felkelők, az emberek közlemlényekben tudatták, hogy soha nem engedik meg ezt, az egyszer már felosztott, a nemzetnek odaadott föld a nemzet kezében marad. És ha bárki - Mindszenty, a klérus, a kapitalisták vagy a földbirtokosok - megkísérelnék elvenni a nemzet tulajdonát, akkor abban az esetben egy ellenük irányuló második felkelés lesz.

Szólni akarok még azokról a nagyon jellegzetes körülményekről, amelyek közepette megkezdődött a támadás Budapest ellen. Amikor visszatértünk a Dunántúlon tett kirándulásunkról a társaink, akik aznap a fővárosban maradtak, tájékoztattak minket, hogy reggel tárgyalások indultak a forradalom katonai képviselője és a szovjet erők között. A megbeszélések a közös nevező hiánya miatt félbeszakadtak és másodjára este újították fel őket. Négy feltételt javasolt a szovjet fél, amelyek teljesítése esetén hajlandó kivonni Magyarországról harckocsijait és csapatait. Ezek a következők voltak: először - a szovjet csapatok ünnepélyes elbúcsúztatása zászlókkal és felszólalásokkal /mozgólódás a teremben, nevetés/; másodsor - a Szovjetunió tiszteletére Magyarországon emelt emlékművek felújítása /nevetés/; harmadsor - kártérítés fizetése azért a hadi tevékenységért, amelyet ebben a háborúban a Szovjetunió viselt /nevetés/; és az utolsó, az alapvető feltétel - a magyar kormány a világ közvéleménye előtt elismeri, hogy az első szovjet beavatkozás a saját követelésére történt. Ezek a feltételek a magyar fél számára elfogadhatatlannak voltak, de ennek ellenére a tárgyalások folytatása mellett döntöttek.

Este a Maléter Pál vezette katonai küldöttség tárgyalni indult a szovjet hadseregarancsnokságra, ahol az oroszok letartóztatták őket. Néhány órával később kezdetét vette a támadás Budapest ellen.

A védekezés jellegéről nem fogok sokat mondani, mert vannak itt elvtársak, akik beszélgettek Maléter Pállal és ismerik az ő terveit. Ellenben el kívánom mondani, hogy kezdetől fogva a védekezés erődei a munkáskerületek voltak. Emellett minden gyár is erődékné szolgált. A fegyverzet munkások védtek a várost a szovjet harckocsik ellen. Ez érvként szolgál az olyan megállapításokkal szemben, hogy Budapestben fegyveres huligánok és fasiszták csoportjai harcoltak.

A fővárost katyúsákkal lötték. Amikor elhagytuk Budapestet, nagyszámú ilyen harceszközt láttunk, amit a felkelők tettek ártalmatlanná. A várost harckocsikból is lötték; a magaslatokon nehéztüzérséget helyeztek el, amely pusztító tüzrel árasztott el mindent. Budapestet néhány helyen repülőgépekből is bombázták: a Várhegyet, ahol jelentős felkelő-csoport állt össze, Csepelt és más - a tankokkal szemben védekező - munkáskerületeket. Ekkorra ezek a harckocsik már szinte az egész várost elfoglalták. Az oroszok ultimátumot adtak: ha november 7-én reggel hat óráig a felkelők nem szüntetik be a harcot, megkezdődik az egész város bombázása. Ennek ellenére megelégedtek néhány kerület bombázásával, valószínűleg azért, mert már túlságosan sok szovjet tank volt az utcákon.

Amikor november 11-én elhagytuk Budapestet, saját szemünkkel láttuk a terrort és a széles körű megtorlást a forradalmárokat és a harcokban részt vevőket ellen. Letartóztatták többek között azokat a magyar kommunistákat - ők egyébként barátaink, ismerőseink, újságírók -, akik a lengyel nagykövetségre vagy hozzánk igyekeztek.

A terror a következőképpen festett: a budapesti harcok egész ideje alatt a szovjet tankok és ágyúk lötték a lakóházakat és a házak ablakait. Lőtték a kenyérrát sorban álló vagy az ivóvízért induló emberekre. Tömegesen lötték a mentőautókat, lemészárolva a sebesülteket. Leginkább a gyomor tájékát célozták. Egyik este telefonáltunk a legnagyobb fővárosi kórházakba. Elmondták, hogy a mentőautókat megakadályozzák a sebesültek szállításában, a kórházakat pedig lövik és bombázzák. Saját szemünkkel láttuk, ahogyan egy kórházat löttek.

Tűz alá vették a nagykövetségeket is. Jellemző módon a jugoszláv követséget, ahol megölték a követségi első titkárát, és a lengyel nagykövetséget, ahol a nagyszámú becsapódó lövedék ellenére - amelyeket később a padlóról marokszámra szedtünk fel -, senki sem sérült meg, senki sem vesztette életét.

A legutolsó dolog, amiről beszélni kívánok, az a Kádár-kormány elszigeteltsége a nemzetétől. Jellegzetes a következő eset: november 4. után a lengyel újságírók egy csoportja igyekezett bejutni Kádárhoz vagy a kormány valamelyik tagjához beszélgetésre. Átvergődünk a szovjet harckocsik gyűrűjén. A Parlament épülete tele volt tüzdelve ágyúkkal és géppuskákkal. Egy szovjet főhadnagy fogadott bennünket, aki odahívott konzultálni egy szovjet őrnagyot. Megismételték azt, amit a főhadnagy egyszer már elmondott: vagyis azt, hogy Kádár elvtársnak és a kormánynak hallatlanul fontos feladatai vannak, ezért nem tud minket senki sem fogadni. Tehát meggyőződhetünk arról, hogy egy ilyen döntés egy szovjet főhadnagy kezében volt. Köztudott, hogy Kádárnak nehézségei vannak a kormány és a párt vezető szerveinek az összeállításában. A pártba nem jelentkezik még az apparátus munkatársai sem.

Az emberek nem teszik le a fegyvert, Budapestben tömegesen rejtik el ezeket. Magam is láttam, amint géppisztolyokat ástak el. Azokat, akiket a fegyverrel a kézben kapnak el, a helyszínen agyonlövik. A szovjet katonák sorra fésülnek át a lakásokat, a házakat, a kerületeket. Az idegenvezetők szerepét a forradalmi börtönökből kiengedett ávosok látják el, akik közül sokan úszták meg élve a forradalmat. Szétoszolnak a szovjet harckocsikhoz, amelyekkel lezárják az utcákat és fegyvereket, bűnösöket keresnek. Zajlanak a letartóztatások. Fegyver majdnem minden lakásban található, annak következtében, hogy az egész nemzet felfegyverkezett.

Még két szót a Budapestet megszálló szovjet hadsereg jellegéről, erkölcséről. Beszéltem már arról, hogy a forradalom idején nem volt semmi rablás, erőszak, raktárak és üzletek szétverése, fosztogatás. Ezek a cselekedetek akkor kezdődtek el, amikor a szovjet csapatok mindent elsöprő hulláma november 4-én rázúdult Budapestre. A mi nagykövetségünk értesítette erről a szovjet nagykövetséget, amire azt a többértelmű választ kapta, hogy minden bizonnyal szovjet egyenruhába öltözött fasiszták rabolnak és verik szét az üzleteket /nevetés a teremben/. Amikor nagykövetségünket találta el, azt a választ kaptuk, hogy bizonyára a fasiszták lövik a lengyel képviselőket. Ezek a fasiszták szovjet tankokban ültek, amelyeknek a számát felírtuk és ezt a feljegyzést átadtuk a szovjet nagykövetségnek.

Jellegzetes tény az, hogy jelenleg a szovjet csapatok nemzeti kisebbségekből állnak. Megtalálhatók köztük a kaukázusi és az urálon túli nemzetek képviselői. Oroszok nincsenek vagy csak kevesen vannak. A szovjet katonák, akikkel sikerült beszélgetnünk - és ezt nagyon sok forrás megerősíti -, gyakran meg vannak arról győződve, hogy Németországban, "Germániában" vannak, és ott éppen fasiszta felkelést fojtanak el. Mások, akik tisztában vannak azzal hol vannak, a magyar emberek kérdéseire, akik igyekeznek velük beszélni, odamenni a harckocsikhoz megkérdezni, miért jöttek ide, azt válaszolják, hogy azért, mert itt szétverik és lerombolják az emlékműveiket. Később pedig, amikor már elfogynak az érvek, kiabálni kezdenek, hogy el a tankoktól, mert ellenkező esetben tüzet nyitnak. Az októberi napokban voltak esetek, hogy szovjet katonák áttáltak a forradalom oldalára. Én is láttam, amint a New York-palota körüli csatában négy orosz katona vett részt.

Nem önszántunkból távoztunk Magyarországról, ez végeredményben szükséges volt tekintettel arra, hogy a Kádár-kormányt tájékoztatták a lengyel újságírók magatartásáról. Budapestben nagyon jól szervezett csoportban dolgoztunk, igyekeztünk sok helyen ott lenni és sokat látni. Nagyon tájékozottak voltunk. A híreket a hotelben osztottuk meg egymással, ahol a legutolsó időszakban mindannyian együtt laktunk. Erről jelentést tett a Kádár-féle hatóságoknak az az ávos, akit akkoriban osztottak be hozzánk. A nagykövetség tolmácsolta nekünk azt a magyar óhaját, hogy hagyjuk el az országot. Kalandos körülmények között eljutottunk Jugoszláviába, ahonnan visszatértünk Lengyelországba.

Marian Bielicki beszámolója:

A magyar tragédia, Magyarország ügye annyira megrázó és felháborító, hogy az ember, amikor erre gondol, nem tudja magában tartani mindazt, ami benne forr. Egzaltáció helyett azonban józan elemzésre van szükség a tények rendszerezéséhez és értékeléséhez.

Most nem szeretnék a Hanna Adamecka beszámolójában elhangzott megállapításokkal, sőt helyenként tényekkel vitatkozni. Remélem, később megtehetjük ezt a saját hasábjain. Első pillanattól azon igyekeztünk, hogy a maguk valódiságában mutassuk be a tényeket, és korrekt módon elemezzük őket. Biztosíthatok mindenkit, hogy továbbra is ez a célunk, s remélem, sikerül tartanunk magunkat elhatározásunkhoz. Itt és most csupán néhány megjegyzést szeretnék fűzni ahhoz, amiről Adamecka kolléga beszélt. El szeretném mondani - s én kizárólag a saját nevemben szoktam fellépni - hogy az általam ismert tények fényében mi a véleményem ezekről a dolgokról.

Először arról beszélek, milyen szerepet játszott a magyar hadsereg az eseményekben. Nem merném azt állítani, hogy ez a szerep az első pillanattól egyértelmű volt. A forradalmi hullám első szakaszában, vagyis 23-án és 24-én, a magyar hadsereg nem mindegyik egysége nyilvánította ki, hogy a felkelőkkel tart. Eppen ellenkezőleg: a hadsereg lényegében megőrizte a semlegességét. Szívesen átadták fegyvereiket, ily módon támogatva a felkelőket, de a harcokban nem vettek részt, sem Budapestben, sem pedig vidéken. Az egységek egy része csak 24-én, a késő esti órákban állt át a felkelőkhez, főleg az ország észak- és dél-nyugati részén.

Az idő múlásával változott a helyzet. Jelentősen megerősödött az a katonai alakulat, amely első perctől - kezdetben semlegességét megőrizve, később aktív szerepet vállalva a felkelők oldalán - az Üllői úti Kilián laktanyát védte, amely a magyar forradalom első szakaszában az ellenállás legfőbb központja volt.

A második agresszió idején, vagyis november negyediké után, a magyar hadsereg alakulatai - azok, amelyeket nem fegyvereztek le azonnal negyediké reggelén - a felkelők oldalán harcoltak. Felkelőkről tulajdonképpen már nem is lehet beszélni, mert az egész nemzet küzdött a haza védelméért, s a hadsereg ebből vette ki a maga részét.

A másik dolog az osztrák határ átjárhatóságának kérdése. Nem hinném, hogy helyes lenne azt állítani, hogy a határ már 27-én zárva volt. Először: csak a 28-áról 29-ére virradó éjjelen zárták le. Másodsor: az osztrák hadsereg zárta le, nyugat felől. Átjutottak-e ezen a határon nagyobb fegyveres csoportok? Nehéz megállapítani. Nekem úgy tűnik, erősen eltűztek és tendenciózusak azok a hírek, amelyek jelentős létszámú osztagok átjövételéről szólnak. Tény azonban, hogy valóban érkeztek bizonyos csoportok. Győri tartózkodásunk idején, amikor erre vonatkozólag is tettünk fel kérdéseket, közölték velünk, hogy persze, jöttek ilyen osztagok, de nem osztották be őket a felkelők és a forradalmárok alakulataihoz. Ez tehát nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem voltak ilyenek, de nem engedték meg nekik, hogy részt vegyenek a forradalomban.

Ami a forradalom kitörését illeti, helyesbítenem kell: Gerő nem mondott beszédet a tüntetők kétszázezres tömegének. Beszédét három órával korábban vették fel, s a rádió közvetítette. Ugyanakkorra már minden bizonnyal előkészítették az ávosok provokációját, akik a Rádió és a Parlament épületénél a tüntetőkre lőttek, több száz embert megölve és megsebesítve.

Szeretnék röviden kitérni arra a kérdésre, ami bizonyára sokakban ébreszt kétségeket és fenntartásokat. Az úgynevezett fehérterrortól van szó. Mint köztudott, ezt említették a november negyedik második intervenció, vagyis agresszió egyik kiváltó okaként. Volt-e tehát fehérterror, és ha igen, milyen formában lépett fel?

Régi igazság, hogy minden forradalomban, amikor százezer becsületes ember harcra száll, akad ezer becstelen is, akik más célokért akarnak küzdeni. Személyes elszámolásait akarják rendezni, s a hatalmas forradalmi - vagy Magyarország esetében: nemzeti felszabadító - mozgalom perifériáján a maguk kisded játékaikat próbálják űzni. Ez volt megfigyelhető Budapesten is.

Tény, hogy 29-én, amikor a városban viszonylagos nyugalom honolt, az ÁVH jól felfegyverzett egységei, amelyek különböző épületekben barikádozták el magukat, a város több pontján provokálták a tömeget, és utcai harcokat robbantottak ki. Az itt jelenlévő Wolicki kollégával szemtanúi voltunk ÁVH-tisztek és felkelők csaknem két és fél órán át tartó harcának. Úgy kezdődött, hogy a városi pártbizottság épületében éjjel ávosok ütöttek tanyát, s reggel az ablakokból rálóttek a járókelőkre, megsebesítve egy nőt és egy gyermeket. Azonnal támadásba lendültek a környező utcákból összesereglett felkelők, segítségül hívtak öt magyar tankot, s erők koncentrálsával bevették az épületet. Ekkor kezdődött az a tragikus és rendkívül fájdalmas dolog, amit önbíráskodásnak neveznek. Szeretném aláhúzni: a legmélyebben megrázott, amit az ilyen népi tételek során tapasztaltam. Úgy vélem, hogy ez borzasztó, erkölcsileg iszonytató dolog, amit a legmélyebben el kell ítélnünk. Am elkerülhetetlenül figyelembe kell vennünk, hogy hol és mikor történtek ezek az önbíráskodások, s mi volt a kiváltó okuk. Tragikus dolog, hogy Magyarországon az ÁVH a terror, az állampolgárok üldözésének eszköze volt. Teljesen érthető az a gyűlölet, amit a magyar nép e testület tagjai iránt táplált. Számos okból - többek között azért, mert a forradalom első napjaiban provokációkat hajtottak végre, védtelen emberekre lőttek - e gyűlölet még mélyebbé vált. Ahogyan a harag minden forradalomban a zsarnokok ellen irányul, úgy vette célba a nép gyűlölete az ávosokat. Még egyszer hangsúlyozom: nem akarok mentegődni, vagy az önbíráskodók számára kibúvókat keresni. Tudatában kell lennünk e tényeknek, de megértésükhöz feltétlenül ismernünk kell hátterüket is.

Nyilvánvaló, hogy a forradalom tiszta és nemes áramlatához nem kis számban olyan elemek is próbáltak csatlakozni - s imitt-amott ez sikerült is nekik - amelyek számára a forradalom úgyje teljesen idegen és közömbös volt. A forradalom menetét azonban nem ők határozták meg. Nem a fasiszták - akikből, ne feledjük, maradt néhány Magyarországon, hiszen hosszú időn keresztül fasiszta ország volt - nem a volt földesurak, grófok és gyártulajdonosok döntöttek a forradalom sorsáról. Hanem a munkásosztály, az ifúság, az egész nép.

Ha a fehérterrortól ejtünk szót, még valamit szeretnék kiemelni. Wolicki kollégával együtt láttuk, hogy amikor az említett épület elfoglalása után a feldühödött tömeg a foglyul ejtett ávosokra vetette magát, a felkelők védőgyűrűvel vették őket körül, és figyelmeztető lövéseket adtak le a levegőbe. Láttuk, amint egy ávóst nemzeti színű zászlóba csavartak, hogy sértetlenül keresztül tudják vinni a tömegen. Tanúi voltunk egy, a tömeg kezéből kiragadott ávos kihallgatásának, akit utána teherautóra raktak és erős őrizet alatt hazaszállítottak, hogy ellenőrizzék, igazat mondott-e. Ezzel azt akarom hangsúlyozni, hogy előfordultak ugyan terrorselekmények, akadt példa önbíráskodásra, de a felkelők mindent megtettek annak érdekében, hogy ezek ne szennyezhesék be a forradalom becsületét. Mély meggyőződésemmel, hogy azokat a felkelőket, akik becsülettel harcoltak a forradalom ügyéért, nem lehet felelőssé tenni az önbíráskodások miatt.

Hogyan festett a helyzet a, mondjuk így, "fegyverszünet" napjaiban, a második intervenciót, azaz a második agressziót közvetlenül megelőzően? Budapesten alig egyetlen nap alatt több mint negyven párt és politikai csoportosulás jött létre. Annyi jelszó bukkant fel, hogy hihetetlen. Lehetséges, hogy ha valamelyikünk olyan röplapokat szórt volna szét vagy nyomtatott volna ki, amelyek azt követelik, hogy közülünk valaki legyen a miniszterelnök - ugyanúgy szétkapkodták és olvasták volna. Minden szó újdonság volt. Ez a hatalmas politikai káosz szerintem minden forradalomban természetes. A folyamatok csak később találgat meg természetes medrére, s csak az idő múlásával kristályosodnak ki differenciálabb, tartósabb pártok, csoportosulások. A magyarországi káosz csak többek között a politikai öntudat és elszántság hiánya volt az oka, mivel tíz vagy tizenegy év módszeres, megfeszített munkájával leszoktatták a népet a politizálásról.

Az embereknek nem volt semmilyen fogódzójuk - erre akár a Dudás-csoport is bizonyítékul szolgálhat, amelyről Adameicka kolléga beszélt. Egyébként nem hiszem, hogy a Trybuna Ludu-ban megjelent cikk jelentette volna a halálos ítéletet a csoport számára, ne túlozzunk megint. Tehát ebben a csoportban sok fiatal, lelkes kommunista volt, olyan emberek, akik megpróbálták mindent megtenni a forradalom győzelméért. Élükön azonban egy legalábbis felelőtlen ember állt. Amolyan igazi közkevézér. Elmondanék néhány részletet, hogyan készítettünk vele interjút, ami bizonyos mértékben jellemzi ezt a személyt. Amikor vállára vetett kabátjában bejött a szobába, vele volt a titkárnője, aki jegyezte minden egyes szavát. Aztán megkértük, hogy beszéljen az életéről, mire közölte, hogy sajnos nagyon siet, nincs ideje, de mindjárt jön valaki, aki elmeséli az életrajzát. Tehát vezérségének második napján már saját udvari biográfussal rendelkezett. A másik jellegzetes dolog: elmondta, hogy kapcsolatot keresett és talált a szovjet kormányal, s következő éjjel közvetlenül Hruscsoval akarja telefonon megbeszélni a magyar kérdés rendezésének feltételeit. A harmadik momentum (ez már egyébként akkor volt, amikor ő maga is elismerte a Nagy Imre-kormányt): híveinek néhány tucat főnyi csoportja megszállta a Külügyminisztérium épületét, mert Dudás vezér külügyminiszter akart lenni. Mindezt csak azért mondtam el, hogy felvázoljam ezt a figurát, és bemutassam azokat a lelkes felkelőket, akik az általa irányított csoport tagjai voltak. Mindez szerintem jól érzékelteti, mennyire hiányzott az emberekből a politikai tájékozódás képessége. Ezért kiabáltak egyszuszra mindenféle jelszavakat. Egyébként saját októberi - varsói és vidéki - tapasztalatainkból mi magunk is ismerjük ezeket a dolgokat.

Felbukkant a jelszó: "Mindszenty legyen a miniszterelnök!" - megjegyzendő, hogy Mindszenty korántsem elégedett meg a miniszterelnöki poszttal vagy bármilyen egyébbel, sokkal inkább az egész politikai életet irányító, pártok feletti arkangyalként akart fellépni - ugyanakkor más jelszavak a gyárak államosításának és a földreformnak a fennmaradását követelték.

Az utolsó két napra, vagyis november másodikára és harmadikára az jellemző, hogy a kormány kezdett úrrá lenni a helyzeten. Addigra a felkelők széles tömegei sorakoztak fel mögötte. Csaknem minden budapesti felkelőcsoport és szinte az összes vidéki forradalmi bizottság elismerte a Nagy Imre-kormányt. Létrejött a nemzetőrség, amely 50 százalékban fegyveres felkelőkből állt, 25-25 százalékát pedig a felkeléshez csatlakozó rendőrség és katonaság adta. Ebben az utolsó két napban, vagyis pénteken és szombaton egyetlen gyilkosság vagy rendbontás sem fordult elő. Pénteken a nemzetőrség egyik kerületi parancsnokságán voltam, amikor riasztás érkezett, hogy az egyik utcában emberek gyülekeznek, akik házról házra járva ávosok után akarnak kutatni. Azonnal megerősített egységeket küldtek ki, hogy megelőzzék az esetleges önbíráskodást. Viszont ugyanezen a napon, akárcsak az előzőn, a nemzetőrség alakulatai nyomoztak lakásról lakásra, a helyszínen hallgatva ki a gyanúsítottakat. Akiiket a szomszédok bűncselekmények elkövetésével vádoltak, azokat letartóztatták, elvezették és fogdában helyezték el, amit nehéz lenne börtönnek nevezni, mert a foglyok számára elkülönített helyiség rendszerint egy vagy két kis szoba volt a felkelők főhadiszállásain. Roman Korneckivel, a Trybuna Ludu munkatársával, aki elejétől fogva Budapesten tartózkodott, s a második agresszió előtt egy nappal utazott haza, felkerestük a felkelőket, és elbeszélgettünk néhány letartóztatott ávossal is. Egyikük sem panaszkodott, hogy rosszul érezték a bántást velük, vagy akár csak rájuk kiabáltak volna, verésről már nem is szólván. A felkelők a lehető legnemesebben, nagylelkűen viselkedtek.

A következő dolog, amiről beszélni szeretnék, az Mindszenty bíboros problémája. A nyugati sajtó egy részével ellentétben én nem tartom őt annyira démonikus figurának. Egy azonban biztos: Mindszenty mint államférfi, mint politikus és mint hazafi egyaránt csodót mondott. Akkor, amikor kétségtelenül sokat tehetett volna a Nagy-kormány konszolidálása érdekében, ő azon igyekezett, hogy ez ne következzen. A konszolidáció azonban Mindszenty felhívásai ellenére jelentős mértékben előrehaladt. Amikor már minden létező és élénken működő politikai párt munkába szólította az embereket, mert megértették, hogy az általános sztrájk folytatása ártana a magyar gazdaságnak, s mert készpénznek vették a szovjetek ígéreteit, hogy kivonulnak, Mindszenty továbbra is a sztrájk szükségességét hangsúlyozta. Csak az utolsó napon, tizenkét óra előtt öt perccel nyilvánította ki: ő is egyetért azzal, hogy az emberek vegyék fel a munkát.

Kétségtelenül felvetődik a kérdés: szükséges volt-e a második intervenció. Ez az intervenció, ha egyáltalán lehet így nevezni, nemcsak fölösleges volt, hanem mérhetetlen károkat okozott a magyar népnek, s az egész nemzetközi munkásmozgalomnak, a kommunizmusnak. Szerintem ha a Nagy-kormány hivatalban maradhatott volna, előrehaladt volna a stabilizáció, s azon kívül, hogy megőrizik a szocializmus alapjait, óriási lehetőségek nyíltak volna meg az igazi szocializmus újjászülése - nem, rosszul fejeztem ki magam - építése előtt, a hamis sztálini koncepciók, a sztálini terrorgépezet nélkül.

Azonban szeretném leszögezni - mert csak hipotézisek vannak, nehéz megmondani, "mi lett volna, ha", hiszen a bölcsőben főtték meg a csecsemőt, nem tudhatjuk, hogyan alakult volna a magyar forradalom sorsa - hogy az események további alakulásától függetlenül senkinek nem volt joga ahhoz, hogy a magyar nép akarata ellenére lerohanja az országot, s leszámoljon a forradalommal, arról nem is beszélve, hogy olyan jelszavakkal tették ezt, mintha a magyar nép támogatná az intervenciókat. Ezért a második intervenciót nem lehet másnak, csak Magyarországot elleni agresszióknak nevezni.

Zygmunt Rzezuchowski beszámolója:

Rövid leszek, csak budapesti tartózkodásunk utolsó napjáról és elutazásunkról fogok beszélni, ami egyáltalán nem volt valami romantikus. Úgy történt, hogy a külföldi újságírók első, ötfős csoportja egy jugoszláv autóbusszal távozott, míg a másik, négyfős csoportnak - Wiktor Woroszlájskinek, Staszek G??bi?skinek, Ko? odziejczyk kollégának és jómagamnak - vasárnap kellett volna utaznia, de kiderült, hogy a jugoszláv követség autóbussza nem indul. Csak egy határ volt nyitva, a jugoszláv.

Nagyon kellemes körülmények között interjút készítettünk Münnich belügyminiszterrel, akitől később a néhány nappal korábban megalakult rendőrség parancsnokához mentünk. A rendőrök rendkívül szívélyesen fogadtak, természetesen - ahogyan ilyenkor általában - alkohollal. Meg kell említenem - bár lehet, hogy ez lényegtelen apróság, látom, a kollégák kezdenek felháborodni - hogy nagyon hideg volt, s nem mindig tudtunk enni, de alkohollal általában akadt, így valahogy kibírtuk. Tehát a rendőrség parancsnokának - aki nagyon vendégszerető volt, rengeteg rumot és jó bort ittunk - két-három óra kellemes beszélgetés után, természetesen az alkoholtól felbátorodva, megemlítettük, hogy nincs mivel eljutnunk a jugoszláv határhoz, ők pedig korábban felajánlották az autójukat. Erre persze kaptunk egy eléggé öreg, de azért tisztelet Pobjedát, sofőr nélkül, amivel nagy nehezen, öt óraker elindultunk Budapestről. Útközben feltartóztattak két és fél órára, de azért valahogyan eljutottunk a jugoszláv határra, majd megérkeztünk Belgrádba.

Az utolsó napon Wiktor Woroszlájskinek és nekem volt egy nagyon kellemes találkozásunk Déry Tiborral. Ő egy híres magyar író. Ekkor már bujkált, félt a letartóztatástól, váltogatta a lakásokat, előre megbeszélt találkozási pontjai voltak. Mi erről nem kérdeztük, de egy jellemző eset: autóval elvittük az egyik lakásba, ahol állítása szerint még nem járt. Vagy tizenöt pernyi beszélgetés után megszólal a telefon: a forradalmi bizottság kéri, hogy diktálja be egy röplap szövegét. A forradalmi bizottságok utolsó felhívásai úgy szóltak, hogy abba kell hagyni a fegyveres harcot, mert az reménytelen a szovjetek túlerejével szemben, s a küzdelem más formáira kell áttérni. Az emberek menjenek be dolgozni, de szabotáljanak, lassítsák a munkát. Ilyenek voltak a jelszavak. A fegyverletétel vontatottan ment. Az utcákon a telefonfülkékben hagyták a fegyvereket, ám egy részüket minden bizonnyal elrejtették a további harc számára, amiről a magyar nép nem mond le. Tibor közölte velünk, hogy ha a szovjet csapatokat kivonják az országból, szerinte az ENSZ rendfenntartó erőinek kellene bevonulniuk, többek között lengyel és jugoszláv alakulatoknak. A lengyeleket Magyarországon kivételes bizalom és szeretet veszi körül, amit nem egyszer tapasztaltunk. Álláspontját azzal indokolta, hogy a harcok első szakasza után, a második agressziót megelőzően - ahogyan Bielički kolléga is hangsúlyozta - ideális rend uralkodott. (A rendőrségen elmondták nekünk, hogy az első harcok befejeztével lényegesen kevesebb bűncselekmény történt Budapesten, mint más, normális időszakban.) A második agresszió során azonban a felkelők erőit szétverték, s ha a szovjet csapatok kivonulnának, kitörne a káosz. Különböző, valószínűleg reakciós csoportok kerülnének előtérbe, bárkinek lehetne fegyvere. A második agresszió előtt ugyanis felülvizsgálták a fegyvertartási engedélyeket, illet csak meghatározott személyek kaptak - a nemzetőrség és a katonai alakulatok tagjai.

Ezenkívül Tibor megkért bennünket, hogy adjuk át üdvözlését minden lengyelnek, amit ez úton teszek meg. Igen gondterhelte volt. Nem is csoda, hiszen bármely pillanatban várhatta a letartóztatását, s jövője nagyon nyomasztotta.

Mit is akartam még mondani... mindjárt befejezem, Gawlik kolléga. Még egyszer hangsúlyozom - mi már csak így ismételjük magunkat - hogy a felkelők között ideális rend uralkodott. Nem volt káosz. Ideális rend uralkodott. Láttuk a szétlőtt boltokat, ahol az áru rendben megvolt, senki nem nyúlt hozzá. Csak azért jártak az emberek ezekbe a boltokba, hogy itt helyezték el a holttesteket, mert nem tudták őket hova tenni. De semmihez nem nyúltak, minden a legnagyobb rendben volt.

Láttuk a sebesülteket is a kórházakban. Az intervenció csapatok össze-vissza löttek, nem is kifejezetten hasra céloztak, hanem mindenhová, ahogyan éppen jött. Ők is meg voltak rémülve, s bizonyos mértékben alkoholos befolyás alatt álltak. Ezenkívül, ahogyan Adamiecka kolléga is mondta, úgy képzelték, hogy Németországban vannak. Ezért nem is lehet csodálkozni, hogy válogatás nélkül löttek. Talán ez minden, nagyon nehéz erről beszélnem. Talán egyszer, ha találkozunk, még fogok mesélni.

Leszek Kolodziejczyk beszámolója:

Én nagyon röviden csak egy dologról szeretnék beszélni: volt-e lehetősége a kapitalizmus restaurációjának a Nagy-kormány alatt, s ha igen, milyen. Azonnal lojálisan előrebocsátom, hogy a két szovjet intervenciót illetően egyetértés volt közöttünk: mindannyian elítéltük.

Viszont megoszlottak a vélemények arról, hogy a Nagy-kormány megmarad-e a népi demokrácia keretei között, vagy jobbratolódik, egy közelebről meg nem határozott rendszer irányába, s eltávolodik vagy egyenesen ki is válik a szocialista táborból. Én ahhoz a kisebbséghez tartozom, amely úgy véli, hogy erre minden bizonnyal sor került volna. Milyen alapon állítom ezt? Természetesen nehéz bármit is mondani egy olyan gyermekről, akit bölcsőjében főtték meg, ám a szülők genetikai jegyei alapján levonhatók bizonyos következtetések arra vonatkozólag, hogyan fejlődött volna a jövőben. Milyenek voltak hát a szülők? Mint köztudott, gyakorlatilag nem létezett magyar kommunista párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt éppen hogy alakulóban volt, amely először is: későn jött létre, másodsor pedig: nagyon kevésbé volt népszerű, mivel önmagában az a tény kompromittálta, hogy a kommunista bizonyos mértékben reakciós csoportok kerülnének a Szovjetunióval. Ezenkívül a közvélemény ezt a pártot és a kommunistaakat azokkal azonosította, akiket általános gyűlölet vett körül, vagyis Gerő, Hegedűs, Rákosi és a többiek csoportjával.

Melyek voltak ekkor a legerősebb pártok? A Szociáldemokrata Párt, Kisgazdapárt, Parasztpárt, Petőfi Kör és más, kisebb jelentőségű csoportok. Bielički kolléga elmondta, hogy nagyon sok párt keletkezett. Kétségtelen, hogy e pártok mindegyike a termelőeszközök szocialista tulajdonja és a földreform talaján állt. Lényegében senki nem kérdőjelezte meg, hogy Magyarországon rendszere a jövőben ilyen gazdasági alapokon nyugodjék. Am amikor megkérdeztem a szakszervezetek és forradalmi bizottságok aktivistáit, hogy létesülhetnek-e olyan kisüzemek Magyarországon, amelyek hazai vagy külföldi magántulajdonban lennének, azt a választ kaptam, hogy igen. Természetesen korlátozhatók az alkalmazottak száma, stb, stb. Elmagyarázták, hogy nem félnek a kapitalista gazdálkodás befolyásának növekedésétől, hiszen az egész ipar államosítva van, s a forradalmi bizottságok is megfelelő garanciát adnak arra, hogy hogy minden ilyen irányú kísérletet időben lefékeznek. Nincs semmi baj, amíg a nép az utcán van, és nem lehet olyan jelszavakat bedobni, amelyeket a többség nem fogad el. Az még csak a jövő zenéje volt, mi fog történni, ha az emberek lemennek az utcáról, leteszik a fegyvert, s a politikusok veszik át a terepet - mindez nem következett be, ám a tények alapján felvázolható bizonyos kép.

Nem titok, hogy abban a pillanatban, amint létrejött Nagy koalíciós kormánya, s bejelentették a szabad választások megtartását, a Szociáldemokrata Párt - gyakran demagóg jelszavaktól sem tartózkodva - rendkívül élénk kampányba kezdett, s számos hívet szerzett magának. Ha emellett még figyelembe vesszük, milyen régi hagyományokkal rendelkezik ez a párt, akkor megállapíthatjuk, hogy a szociáldemokraták, akárcsak a kisgazdák, döntő szerephez juthattak volna a magyar parlamentben. Megszállták a szakszervezeteket, s a Magyar Szakszervezetek Szövetségének Végrehajtó Bizottsága szociáldemokrata irányítás alá került. A szociáldemokraták nagy számban váltak a munkástanácsok tagjaivá. Vagyis az egész munkásvonalat előzönlötték a régi szociáldemokrata aktivisták. A Magyar Szabad Szakszervezetek Szövetségének Végrehajtó Bizottsága rögtön megalakulása után bejelentette kilépését a Szakszervezetek Világszövetségéből, és kinyilvánította szándékát, hogy kész csatlakozni bármely más nemzetközi szakszervezeti szövetséghez. Kihirdették a sztrájkhoz és a munkanélküli segélyhez való jogot, valamint követelték a normák csökkentését, a munkaverseny megszüntetését és a bérek emelését. Ezek a jelszavak termékeny talajra lettek - szerintem a magyar munkások nem voltak annyira felkészültek, mint a lengyelek - továbbfejleddtek, s újabb híveket szereztek a szociáldemokratáknak. A Kisgazdapárt szintén élénk tevékenységbe kezdett, leginkább falun, a városokban pedig a polgári elemeket egyesítette, olyan jelszavakkal, mint a kistulajdon és -kereskedelem vagy a kisipar bevezetése... E párt egyik képviselője velem folytatott beszélgetése során azon töprengett, helyes volt-e a bankok államosítása, s megjegyezte, hogy ezen érdemes lenne gondolkodni. Ezek az erők, pártok személyesen Nagyra és a kormányra is hatást gyakoroltak, amely így újabb és újabb követelések keresztüztüzebe került. S mivel a politikai helyzet - a szovjet csapatok jelenléte, további alakulatok beáramlása - az erők konszolidálására és a nép egyesítésére kényszerítette a miniszterelnököt, engedményeket kellett tennie, meg kellett hátrálnia a pártok egyre inkább jobboldal húzó követeléseitől. Felhívom az elvtársak figyelmét három tényre, amivel két dolgot szeretnék bizonyítani.

Először: fokozódtak a követelések és megkezdődött a jobbratolódás. A másik dolog: én a kollégáktól eltérően úgy vélem, hogy az első szovjet intervenció sokkal ártalmasabb volt, mint a második. Emlékezzünk, hogy a magyar tüntetések hasonló jelszavakkal kezdődtek, mint mi a hideg októberi forradalmunk Lengyelországban. Ilyen követelések voltak: az egyenlőség alapján rendezzék a kapcsolatokat a Szovjetunióval, tisztítsák meg a pártot és a demokráciát, megjelentek gazdasági célkitűzések, a munkástanácsok létrehozásáig bezárólag. Így kezdődött.

Nézünk tovább: mindebből nem akart beleegyezni sem Gerő, sem Hegedűs, sem a Politikai Bizottság vagy a kormány. Hogyan végződött? Két véres intervenció, több ezer áldozat után - a halottak számát 25 ezerre, a sebesülteket 100-150 ezerre becsülik - hol tartanak? Kádárnak jelenleg sokkal szélesebb a programja, mint az, amellyel az október 23-i tüntetők felléptek. Benne van, hogy vonják ki a szovjet csapatokat, a szuverenitás elve alapján rendezzék a kapcsolatokat a Szovjetunióval, vannak gazdasági és demokratikus pontok is, szerepel, hogy kik nem tölthetnek be eszentül fontosabb párttisztviselőket, s a jövőben nőni fog azoknak a pártoknak a jelentősége, amelyek 23. előtt nem léteztek, vagy teljesen szét voltak verve. Tehát ez a program sokkal szélesebb, mint az, amelyet 23. előtt nem akart elfogadni Gerő és Hegedűs csoportja, s ami miatt behívta a szovjet csapatokat, hogy elnyomják a dolgozó tömegek követeléseit. A program azonban napról napra nőtt. Ebben az időszakban, 23-tól 28-ig vagy 30-ig a párt apró lépésekkel haladt, 24 vagy 48 órával lemaradva az események mögött, ahogyan Adamiecka

kolléga is mondta. A párt elleni gyűlölet hullámán - a pártot Gerővel azonosították -, s a szovjetek elleni indulatok miatt, melyeket a mézszárlások váltottak ki, újabb és újabb követelések bukkantak fel, sokasodtak a falakon az ilyen-olyan követeléseket bemutató röplapok. Mindez olyan helyzetet teremtett, hogy Nagy Imre, aki kétségtelenül jó kommunista volt, s nem akarta, hogy Magyarország kiszakadjon a népi demokratikus országok táborából - erről tanúskodnak a lengyel, a jugoszláv és a kínai nagykövettel folytatott megbeszélései - olyan erőknél tett engedményeket, amelyeknek nem állt érdekében, hogy a szocializmus megerősödjék Magyarországon.

S az utolsó dolog. Az elmondottakból az derülhet ki, hogy a második szovjet agresszió, intervenció híve vagyok. Ez nem így van. Kategorikusan ellenzem, s véleményemet a következőképpen indoklom. Valószínű, hogy egyes szocialista országok, mint Lengyelország, Jugoszlávia és Kína, amelyekben Nagy Imre és a magyar nép erősen bízott, amelyekhez kritikus pillanatokban fordult, befolyásolhatták volna Magyarországot, hogy fenntartsa politikai, gazdasági és kereskedelmi együttműködését országainkkal. A magyar export legalább nyolcvan százalékban a népi demokratikus országokba irányul. A kapitalisták, a nyugati piac ebben az időszakban bizonyára megpróbált valahogyan segíteni a magyaroknak, megkísérelt kedvező feltételeket teremteni az árucseré számára - Magyarország azonban gazdaságilag a mi országainkhoz kötődik. Gazdasági és politikai kapcsolataink révén bizonyára kedvezően befolyásolhattak volna az események menetét, hogy a dolgok a mi számításaink és törekvéseink szerint alakuljanak. Tehát úgy vélem, a második agresszió fölösleges volt. Ugyanakkor azt hiszem, hogy bár nagyobb anyagi károkat okozott, logikusan végiggondolva mégis valamivel megalapozottabbnak ítélnélhető, mint az első. Ugyanis jótette az első, teljesen fölösleges, tragikus intervenció következményeit. Még egyszer emlékeztetek arra, hogy az október 23-i program a mai, a Kádár-kormány által képviselt programhoz képest valóban minimálisnak tekinthető. Hogyha akkor megvalósul, nem kellett volna az első és második intervencióhoz folyamodni, nem lett volna annyi áldozat, nem került volna sor annyi tragikus eseményre Magyarországon. Ennyit szerettem volna mondani.

Válaszok a hallgatóság által cédulákon feltett kérdésekre. Mindvégig ugyanaz a személy válaszol, Krzysztof Wolicki:

Csak a kérdések egy részére fogok válaszolni, a többire Bielicki elvtárs. Először néhány részletkérdés...

- *Hol van Rákosi és Gerő?*

Állítólag a Szovjetunióban. Gerővel kapcsolatban van egy másik változat is: öngyilkosságot követett el. Nem tudjuk megmondani, melyik feltételezés igaz.

- *Mi történik most Lukácssal?*

Hosszú ideig nem lehetett tudni, mi van vele, aztán kiderült, hogy a jugoszláv követségen kapott menedéket.

- *A lengyel újságírók beszéltek-e szovjet újságírókkal?*

Nem beszéltek. Szovjet újságírók nem voltak Budapesten.

- *(Érthetetlen kérdés a teremből.)*

Sokéves újságírói tapasztalattal a hátam mögött állíthatom, hogy léteznek olyan hírek is, amelyeket bizonyos szerkesztőségek bizonyos íróasztalai mögött gyártottak. (Nevetés a teremben, és egy újságíró megjegyzése: "Beszéljünk nyíltan, hogy nem is szerkesztőségekben, hanem egyéb íróasztalok mögött.")

- Lényegesebb kérdések térek át. Az első: "Jogosak voltak-e a szovjet kormány aggodalmi, hogy a magyar forradalom győzelme után olyan állam jön létre, amely ellenséges a Szovjetunióval szemben, ráadásul nyugati országgal határos? Mi volt erről a magyar forradalmárok véleménye?" Aztán van még jó néhány kérdés a Kádár-kormányval kapcsolatban, szerepéről, helyzetéről, lehetőségeiről, továbbá Jugoszlávia álláspontjáról, Tito magatartásáról, a jugoszláv és a kínai sajtó véleményéről. Ezekre igyekszem válaszolni. S van egy kérdés, amelyre az ideológiai megközelítés jellemző, ezért a végén felelek rá: "Mit kell tennünk az itt ismertett tények fényében, hiszen" - itt idézet következik egy híres lengyel költőtől - "a panaszkodás asszonyokra jellemző, ölbe tett kézzel várakozni pedig zsidós dolog"? Tehát ebben a sorrendben következnek a válaszok.

A két intervenció közötti magyarországi helyzetről az elvtársak már sokat beszéltek, a rendszer esetleges fejlődési irányairól szintén. Erről még többet lehetne vitatkozni, s talán lesz is rá alkalom. Most csak arra szeretnék bővebben kitérni, ami közvetlenül az első cédulán feltett kérdéshez kapcsolódik.

Elsősorban a Szovjetunió magatartásától függött, milyen viszonyt alakít ki vele az a rendszer, amely Magyarországon létrejön. Az ilyen politikai szituációkban nem az történik, hogy hoznak egy határozatot: ez az állam ellenséges lesz, s utána végrehajlják. Minél nagyobb arányú lett a szovjet intervenció, minél inkább növekedett az értetlenség a szovjet vezetés körében a magyarországi események jellegének megítélését illetően - ami régi ideológiai és politikai megfontolásokból fakadt -, természetesen annál nagyobb lett a valószínűsége, hogy a magyar állam ellenséges lesz a Szovjetunióval szemben. Ez az akció és reakció ösi elve, ami a politikában is működik. Amikor a Nagy-kormány kihirdette Magyarország semlegességét, s az ENSZ-hez és a négy nagyhatalomhoz fordult, visszanyerte tekintélyét Magyarországon. Úgy is lehetne mondani, hogy Magyarország visszakapta kormányát, amellyel a korábbi napokban nem rendelkezett. A kormány azt megelőzően csupán formális szerepet töltött be. A tekintély elnyerése azokban a tényekben mutatkozott meg, amelyeket az elvtársak már említettek: gyorsan sikerült rendet teremteni az utcákon, az új pártok feladták korábbi elutasító álláspontjukat. Különösen a szociáldemokraták, akik korábban mereven elzárkóztak attól, hogy akár a legkisebb mértékben is támogassák a Nagy Imre-kormányt - november 3-án, szombaton, mint köztudott, beléptek a kibővített koalíciós kormányba. Hozzá szeretném még tenni, hogy nem utópikusak azok az elvek, amelyeket Lenin a be nem avatkozásról vagy a forradalom exportjának megállításáról lefektetett. Lenin tevékenységével bebizonyította, hogy távol áll tőle az utópikus gondolkodás. Nagyon is reálpolitikus volt. A szovjetek magyarországi akciójának következményei azt bizonyítják, hogy a lenini elvek semmibevétele egyértelműen és tökéletesen negatív eredménnyel jár, különösen a politikában, tehát nem csupán az ideológia területén. A szovjet intervenciót legalább három különböző aspektusból kell értelmezni. Először is, a beavatkozás - a szó legtaggabb értelmében - sok éven át a kapcsolattartás egyik formája volt a Szovjetunió és Magyarország között, akárcsak egyébként Lengyelországban. Természetes, hogy ez a sokéves gyakorlat meghatározott következményeket vont maga után. Az egyik ilyen következmény a beavatkozás második formája volt, amikor a szovjetek nagyon határozottan felléptek a magyar demokratizálódási folyamat lefékezésére érdekében. Nem szabad elfelejteni, hogy a párt sztálinista erői, amelyek akkoriban igen erősek voltak, szakadatlanul segítségért folyamodtak a Szovjetunióhoz, kérték, hogy gyakoroljon politikai és ideológiai nyomást. Ennek hatására állt össze a pártvezetés és a kormány, így lett Hegedűs a miniszterelnök és Gerő az első titkár. Ezen összetett beavatkozási folyamatnak csak a harmadik szakaszában jelent meg a fegyveres intervenció. Csupán a logikus következmények e láncolatának figyelembe vétele teszi lehetővé annak megértését, hogy a sztálini ideológia útmutatásai hogyan változtak át nagyhatalmi reálpolitikává.

Felolvasok egy megállapítást az egyik céduláról: "A gyakorlatban úgy néz ki a dolog, hogy vannak olyan elvek, amelyek elismerése attól függ, kivel kapcsolatban alkalmazzák őket. Nevén nevezve a gyereket: nem látok semmi különbséget a Szovjetunió magyarországi agressziója, valamint Anglia, Franciaország és Izrael egyiptomi agressziója között. Mindkét esetben egoista érdekekről van szó." A megállapítás támadhatatlan. Csakhogy van ám egy rendkívül nehéz és kellemetlen különbség - a Szovjetunió esetében olyan hatalom alkalmazza ezt a politikát, amely az 1917. november 7-i forradalom következtében jött létre. Ez itt a különbség. S mivel ez a különbség létezik, érdemes lenne elgondolkozni azon, milyen politikai hatást lehetne gyakorolni a szovjet birodalomra. Az is érdekes kérdés, mennyi maradt meg ebben a birodalomban 1917 örökségéből.

A következő kérdés Arski elvtárhoz szól, nem tudom, Arski elvtárs kíván-e válaszolni. *(Nem akart, Wolicki beszél tovább.)*

Újabb kérdés: "Vannak-e nézetkülönbségek a Szovjetunió vezetésében, milyen összeütközések fordulnak elő, kik tartoznak a haladó, és kik a konzervatív csoporthoz?" Ezek természetesen olyan kérdések, amelyekre közülünk senki nem tud válaszolni. Én csak néhány beszélgetésről számolhatok be az elvtársaknak, amelyeket belgrádi tartózkodásom alatt folytattam jugoszláv elvtársakkal, akik meglehetősen jól tájékozódnak a külpolitikában, néhányan közülük pedig munkakörü kötelességük folytán a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseivel foglalkoznak.

Ezek az elvtársak - s ezzel át is térek a kérdések következő csoportjára - amikor hozzáláttak, hogy elmagyarázzák Jugoszlávia álláspontját, többek között arra is utaltak, hogy a szovjet vezetésben kétfajta erő létezik: a sztálinisták, valamint azoknak a csoportja, akik nagyon következtelenül, nagyon visszafogottan ugyan, de igyekeznek a haladás útjára lépni, el a sztálinizmustól, előre, a kommunizmus felé. A jugoszláv elvtársak szempontból is - akkor a szovjet vezetés haladóbb csoportjának tarthatatlanná vált volna a helyzete, s a határozott, sztálinista csoport került volna előtérbe, ami - ahogyan a jugoszlávok mondják - nekik is és nekünk is rendkívül kellemetlen következményekkel járt volna. Még jó néhány kérdést tettem fel arra vonatkozólag, nem gondolják-e, hogy az intervenció következményei esetleg erősítik ezeket a régi, sztálinista elemeket.

Ezek természetesen bonyolult dolgok, nem lehet rájuk egyértelmű választ adni. A jugoszláv elvtársak felelete így hangzott: a magyar helyzetet vizsgálva kétfajta nyomást különböztetnek meg. Ha Magyarországon nem került volna sor a második intervencióra, akkor a nemzetközi munkásmozgalom és a kommunista pártok helyzete természetesen kedvezőbb lenne, mert nem nehezedne rájuk olyan ideológiai, erkölcsi stb. nyomás, mint jelenleg. Másfelől azonban, ha nem következik be az intervenció, akkor az államközi kapcsolatok szintjén nőtt volna a nyomás, azokkal az országokkal szemben, amelyek a szocialista tulajdonviszonyok és fejlődés mellett kötelezték el magukat. Mi Jugoszláviát tartjuk szem előtt, mert ne feledje az elvtárs - mondták - hogy önkön csak most térnek át az önálló külpolitikára, most tanulják, hogy mi a lengyel államérdek, nekünk viszont már hosszú éveket óta, rendkívül nehézségek, minden oldalról ránk nehezedő nyomás közepette kell küzdenünk az általunk helyesnek vélt vonal érvényesítéséért. És látja, folytatták - itt lépett be a dialektika - néhány évig mi hihetetlenül kiélezett viszonyban voltunk

a Szovjetunióval, szinte a háború küszöbén, és mégis - ezt Vlahovics elvtárs mondta, aki az egyik legfőbb tekintély a jugoszláv külpolitikában - ha nincs a Szovjetunió, ez a sztálinista Szovjetunió, akkor az ameri... (...kaiak? - a felvétel érthetetlen).

Tehát, elvtársak, előadtam az érvelés lényegét, amely nemcsak Jugoszláviára vonatkozik, hanem bizonyos értelemben Kínára is. Ez a gondolatmenet kísérlet arra, hogy egyensúly jöjjön létre az államérdek, a reálpolitika és az ideológiai megfontolások között, amelyek arról szólnak, hogyan kellene kinéznie a világnak. A jugoszláv állásponttal kapcsolatban még meg szeretném említeni, hogy ők egyáltalán nem úgy állnak hozzá a magyar kérdéshez, mint nálunk, Lengyelországban. Jugoszláviában nagyjából úgy beszélnek a magyarokról, mint nálunk a németekről. Ennek Jugoszlávia, de különösen Szerbia történelme az oka. Mint az elvtársak tudják, ahányszor Szerbiát ütötték, a magyarok részt vettek benne. Ferenc József alatt is, Hitler és Horthy alatt is, végül pedig Sztálin és Rákosi alatt. Mindez egyetlen logikai láncolatot alkot a szerbek tudatában, s így az ottaniak többségében sajátos Schadenfreude él a magyarok iránt. Olyan értelemben, hogy "látjátok, évekig Sztálin oldalán győztörtetek bennünket, most meg az oroszoktól kaptatok a pofátokra". Nagyjából ez az álláspontjuk.

Számos kérdés érkezett a Kádár-kormányról. Igyekszem röviden bemutatni a történetét, különös tekintettel vezető személyiségére.

Kádár, mint az elvtársak talán tudják, annak idején belügyminiszter volt Magyarországon. Mégpedig a Rajk-per idején. A pert megszervezték, Rajk beismerő vallomása szóról szóra alátámasztotta a vádiratot. Rajkra ideológiai eszközökkel is nyomást gyakoroltak. Elmagyarázták neki: szükségszerű, hogy Magyarország, a párt, a szövetségesek és hasonlók érdekében beismerje az el nem követett bűnöket. Garantálták neki, hogy a halálos ítélet kihirdetése után nem fogják kivégezni. Meggyőzésében, a magyar elvtársak tájékoztatása szerint, Kádár is részt vett. A per után Sztálin követelte, hogy hajtsák végre az ítéletet. Akkor Kádárban felébredt valami, és megtagadta a megfelelő dokumentumok aláírását. Megfosztották belügyminiszteri tisztségétől, és hamarosan maga is börtönbe került, ahol talán öt évet töltött. Ez tehát Kádár története, és most a kormányáról fogok beszélni.

Mint az elvtársak tudják, Kádár tagja volt a Nagy Imre-kormánynak, s részt vett az új párt megalakításában is, amelynek a kompromittálódott Magyar Dolgozók Pártját kellett felváltania. Kádár ingadozó álláspontot képviselt a szervezőbizottságban - erről már volt itt szó - igyekezett összhangot találni a régi elvekkel. Rá jellemző módon végül beleegyezett, hogy az új párt megalakulásáról szóló nyilatkozatba bevegyék, hogy támogatják a Nagy Imre által meghirdetett semlegességet, s ezt maga Kádár olvasta be a budapesti rádióban. Viszont abba semmiképpen nem volt hajlandó belemenni, hogy az új pártot következetesen a nemzeti felkelés során kialakult népmozgalomra alapozzák.

Lengyel Rádió Archívuma - 7957/7958 arch. számú felvétel (a felvétel 1956 novemberében készült).

Címkék:

[Petőfi kör](#) ^[2]

[Magyar Dolgozók Pártja](#) ^[3]

[AVH](#) ^[4]

[LEMP](#) ^[5]

Kiadás: 2. évfolyam (2002) 3. szám

Forrás webcim: https://www.archivnet.hu/politika/az_1956os_magyar_forradalom_ahogy_a_lengyel_ujsgagirok_lattak.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/politika/az_1956os_magyar_forradalom_ahogy_a_lengyel_ujsgagirok_lattak.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/petofi-kor>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/magyar-dolgozok-partja>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/avh>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/lemp>